

327.604-
327.606

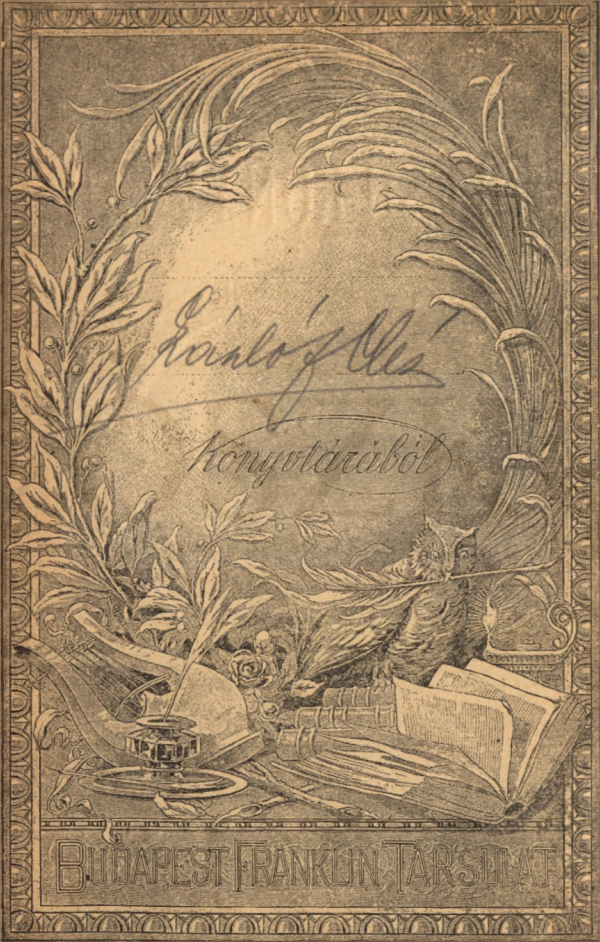
OLCSÓ KÖNYVTÁR

BUDAPEST
FRANKLIN TARSULAT

OLCSÓ

KÖNYVTÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Iskolák

Könyvtárából

BUDAPEST FRANKLIN TÁRSULAT

A Franklin-Társulat kiadásában megjelenik:

OLCSÓ KÖNYVTÁR

SZERKESZTI

GYULAI PÁL.

Évenként mintegy 200 ivre terjedő 50 szám.

Egy-egy szám ára 20 fillér.

Könnyű szerivel becses könyvtár beszerzésére módot nyújtani, ez célja az *Olcsó Könyvtárnak*. Leginkább a kisebb regények és eposzok, *beszélyek és költői elbeszélések, költemények és színművek* tára, de nincsenek kizárva belőle az irodalom más ágai sem, kivált oly *történelmi, széptani és irodalomtörténeti* kisebb munkák, melyek tartalmuknál fogva és formaszépségre nézve kitűnők.

Az „*Olcsó könyvtár*“ nem bizonyos osztályt vagy kort tart szeme előtt, hanem az egész művelt közönséget, s nem annyira kétes becsű újdonságokkal kíván kedveskedni, mint inkább elismert értékű művekkel. A hazai és külföldi remekírókból a legkitűnőbb műveket közöljük s fölelevenítjük egyzersmind némely jeles írók oly műveit és fordítmányait, a melyek még nem voltak összegyűjtve, vagy önálló kiadásban nem jelentek meg s így a közönségre nézve mintegy elveszetteknek tekinthetők. De adunk néha új műveket is s a szakértő szerkesztőség a megválogatásban a jó ízlés mellett kiváló figyelemmel lesz a magyar közönség szükségére is, hogy könyvtárunk ne csak olcsóságánál, hanem tartalmánál fogva is *magyar családi könyvtárrá* emelkedhessék.

Az Olcsó Könyvtár kötve!

A **Franklin-Társulat** kiadásában Budapesten megjelenő **Olcsó Könyvtár**-nak következő kötetei kaphatók csinos vörös vászonkötésekben:

- Alarcon Péter**, *A háromszögű kalap és más beszélyek*. Spanyol eredetiből fordította Haraszti Gyula. 1 K 20 f.
- Andersen**, *Regék és mesék*. — Képes könyv képek nélkül 1 K 40 f.
- Balzac Honoré**, *Grandet Eugenia*. Regény. Fordította Toldy László. 1 K 40 f.
- Berczik Árpád**, *Himfy dalai*. Vigjáték 3 felvonásban 1 K 20 f.
- Berzsenyi Dániel versei**. 1 K 40 f.
- Csiky Gergely**, *Árnyképek*. Elbeszélések. 1 K 60 f.
- Czuczor költeményei**. I. Lyrain költemények. II. Népies költeményei. III. Hőskölteményei és meséi. 2 K.
- Eliot György**, *A vízi malom*. Reg. Angolból ford. Váczy János. Két kötet. 3 K 60 f.
- Fenini Cäsar**, *Az olasz irodalom rövid története*. Olaszból fordította Zigány Árpád. 1 K 40 f.
- Kerényi Frigyes összes költeményei**. 1840—1851. 1 K 60 f.
- Kisfaludy Károly versei**. 1 K 40 f.
- Kisfaludy Károly vig beszélyei**. 1 K 40 f.
- Kisfaludy Sándor összes regéi**. Két kötet. 3 K.
- Kölcsey Ferencz versei**. 1 K 60 f.
- *Szónoki művei*. 1 K 40 f.
- Macaulay T. B.**, *Tanulmányai*, I. Byron. II. Johnson Sámuel. III. Milton. IV. Machiavelli. V. Lord Bacon. VI. A pápaság. VII. Barére Bertrand. VIII. Nagy Frigyes. 3 K 20 f.
- Milton János**, *Az elveszett paradicsom*. Angolból fordította Jánosi Gusztáv. 1 K 60 f.
- Occioni Onorato**, *A latin irodalom története*. Ford. Kiss Ernő. 2 K 40 f.
- Pálffy Albert**, *A báróné levelei*. Beszély. 1 K 20 f.
- Petrarca összes szerelmi sonettjei**. Olaszból fordította Radó Antal. 1 K 40 f.
- Sand György**, *Indiána*. Francziából. Récsi Emil. 1 K 40 f.
- Taine H.**, *Művészet-bölcseleti előadásai*. I. Az eszmény a művészetben. II. A görög művészet bölcselete. III. Az olasz művészet bölcselete. IV. A németalföld művészet bölcselete. 2 K 40 f.
- Tennyson Alfred**, *Költői beszélyek*. I. Arden Enoch. II. Király-idyllek. 1 K 60 f.
- Turgenyev Sz. Iván**, *Egy vadász iratai*. Oroszból fordította Csopey László. 2 K.
- Vadnai Károly**, *A kis tündér*. Regény. 1 K 80 f.
- Zrinyi Miklós gróf**, *Szigeti veszedelem*. Az első 1651-ki kiadás után. 1 K 40 f.

ATA LA.

IRTA

CHATEAUBRIAND.

FORDITOTTA

CSIKY KÁLMÁN.

MÁSODIK KIADÁS.

3. BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1903.

12.091/25-26

~~12.091/25-26~~

018701

Franciaországnak hajdan Észak-Amerikában roppant kiterjedésű birtoka volt, mely Labrador-tól Floridáig és az atlanti tenger partjaitól a felső kanadai legtávolabb fekvő tavakig terült el.

Ugyanazon hegyekből eredő négy nagy folyamnak habjai szelték keresztül e roppant tartományokat: a Sz. Lőrincz folyó, mely keleten a hasonló nevű öbölben vész el; a nyugoti folyó, mely ismeretlen tengerekbe viszi vizeit; a Bourban folyó, mely délről észak felé a Hudson-öbölbe rohan és a Mississippi, mely északról délre a mexikói öbölbe hömpölyög alá.

Ez utóbbi folyam, ezer mérföldnél hosszabb pályája alatt, gyönyörű vidéket öntöz habjaival, melyet az Egyesült Államok lakói Uj-Édennek neveznek, a francziák pedig a Louisiana kedves hangzású nevet hagyták rá. Ezer más folyó, mint megannyi vazallja a Mississippinek, a Missouri, Illinois, Arkanzas, Ohio, Wabache, Tenase, kövéríti iszapjával és termékenyíti vizeivel ezen vidéket. Midőn mindezen folyókat földagasztják a téli esőzések, midőn a zivatarok egész erdőrészeket döntenek le, a többől kicsavart fák össze-

gyülekeznek a források körött. Az iszap csakhamar összetapasztja őket, a folyondárok köröskörül lán-
czolják, más növények csapatostól vernek rajtok
gyökeret s a romok megszilárdítását bevégezik.
A tajtékzó hullámok aztán magokkal sodorják
le a Mississippihez. A nagy folyam megragadja
őket, leviszi a mexikói öbölbe, szétzúzza a homok-
torkolatokon s ilyképen saját torkolatainak szá-
mát növeli. Közönként, midőn a hegyek lábánál
fut el, hangosabbá válik a Mississippi s kiáradt
vizeit elteríti az erdők oszlopsorai és az indián
sírhalmok pyramisai között. Ez a sivatag Nilusa.
De a természet e jeleneteiben a kellem mindig
párosulva van a nagyszerűséggel. Mialatt a folyam
középső sodra fenyvek és tölgyek hulláit ragadja
a tenger felé, a két oldaláradaton, a partok men-
tében, pistia- és vizi-liliomból alakult szigeteket
látunk fölfelé haladni; rajtok sárga rózsák, mint
megannyi kis zászló, emelkednek föl. Zöld ki-
gyók, kék kolcsagok, rózsapiros lángmadarak,
fiatal krokodilok utasokként települnek föl e
virágbárákakra s az érdekes társaság, arany
vitorláit szélnek bocsátván, csöndesen szuny-
nyadozva kiköt a folyam valamely félreeső zu-
gában.

A Mississippi két partja a legrendkívülibb
tájképet tárja föl a szem előtt. A nyugoti parton
sík pusztaság bontakozik ki, hosszan, hogy a
tekintet elvész rajta; úgy tetszik, mintha zöldelő
hullámai távolodtukban az ég azurkékjébe nyul-

nának föl s ott enyésznének el. E határtalan rét-ségeken három-négy ezernyi vad bölényből álló csordákat láthatni, a mint szerte-széjjel kóborognak. Olykor egy-egy vén bölény uszva keresztül-szeli a hullámokat s lefekszik a Mississippi valamely szigetének magas füve közé. Két félholdtól ékesített homlokát, iszapos antik szakállát nézve, azt gondolnád, hogy a folyó istenét látod, ki hullám-birodalmának nagyságára és partjainak vad bujaságára elégült tekinteteket vet.

Ilyen a nyugoti partvidék képe; de másforma az átellenes part s csodás ellentétet alkot az elsővel. Függve a vizek folyása fölött, csoportosulva a sziklákon és hegyeken, szétszórva a völgyekben, mindenféle alakú, színű, illatú fák vegyülnek egybe, összenőnek egymással és szem-fárasztó magasságig nyulnak föl a légbe. Vad-szőlőtők, bignoniák, kolokintiák szövődnek egymásba e fák lábainál, fölkapaszkodnak ágaikra, föl-kúsznak a galyak hegyéig, átcsavargóznak a jávorról a tulipánfára, a tulipánfáról az óriás mályvára s ezer növénybarlangot, ezer boltozatot, ezer lugast képeznek. Fáról-fára tévedezve, gyakran folyamágakon is átkelnek e kúszó növények s virághidakat vernek fölöttök. E sűrű bozót öléből a magnolia emeli föl mozdulatlan kúpját; széles fehér rózsáktól koszoruzottan ural-kodik az egész erdő fölött, s nincs más vetély-társa, csak a pálma, mely mellette könnyedén hintázza zöld legyezőjét.

Ez eldugott rejthelyekre nagy mennyiségű állatot telepített a teremő keze, melyek ott gyönyört és életet terjesztenek. A sűrűbe vezető bejáratok nyílásától látni lehet a szőlőtől meg-részegült medvéket, melyek szilfák ágain hintálóz-
 lóznak; iramszarvasok fürödnek a tóban; fekete evetkék játszanak a lomboszat sűrűjében. Sok-szavú rigók, verébnagyságú virginiai galambok szállanak le a földi epertől pirosuló pázsitra; sárga-fejű zöld kajdácsok, bíborpiros erdei harkályok, tűzsinű pirókok mászkálnak köröskörül a czip-rusok magaslatáig; deliczék ragyognak a floridai jázmin galyai közt; madarász-kigyók sziszegnek, csüggve a fák kupoláján és hintálózva, mint egy-egy élő folyondár.

Ha a folyó túlpártjának rétségein merő nyu-galom és csend uralkodik, itt, megfordítva, min-den csupa mozgalom és mormogás. A madarak csőrének kopogása a fenyőtörzseken, az állatok moszatolása, a mint járnak, legelésznek, fogaik között gyümölcsmagvakat ropogtatnak, a hullá-mok zajongása, csöndes sóhajtozás, tompa zúgás édes bűgás, lágy és szokatlan harmóniával töltik be a vadont. De ha föltámad a szél, hogy meg-élénkítse e magánosságot, hogy e lebegő testeket ide s tova rázza, hogy összezilálja ezeket a fehér, azur, zöld és rózsaszínű tárgyakat, hogy össze-zavarjon minden színt, egyesítsen minden zajt; akkor oly zsivaly keletkezik a rengeteg mélyéből, oly csodás jelenetek folynak le szemeink előtt,

a melyeket én hiába kísérlenék meg ecsetelni azok számára, kik a természetnek ez ősi mezőin még nem jártak.

Mississippinek Marquette atya és a szerencsétlen La Salle * által történt fölfedeztetése után, a legelső francziák, kik Biloxiban és Uj-Orleansban letelepültek, szövetségre léptek a natséz nevű indián törzsszel, melynek azon vidékeken rettegett nagy hatalma volt. Nem sokára azután viszály és féltékenység vérrel mocskolta be a vendégszeretet e földét. E vadak közt élt egy Saktász nevű aggastyán, ki koránál, bölcsesége- és világismerténél fogva a puszták patriarchája és félistene volt. Mint minden ember, úgy ő is a szerencsétlenség árán vásárolta meg az erényt. Balsorsával nemcsak az új világ rengetegeit töltötte be, hanem elhurczolta azt magával még Francziaország partjaira is. Marseilleben kegyetlen jogtalansággal gályarabságban letartóztatva, — majd szabadságának visszanyerése után XIV. Lajosnak is bemutatva, ismeretségbe jött azon század nagy embereivel, részt vett a versaillesi ünnepélyekben, látta Racine tragédiáit, hallgatta Bossuet halotti beszédeit; egy szóval e vad ember a társadalmat csillogásának tetőpontján szemlélte és ismerte meg.

Több év óta visszatérvén hazájának ölébe,

* Francia nemes, a francia gyarmatok kormányzója, kit 1687-ben saját föllázadt emberei öltek meg. — Ford. jegyzet.

nyugalmat élvezett már Saktász. De az ég drágán adta meg neki ezt a kegyet: az aggastyán elvesztette szemevilágát. Egy fiatal leány kísérette aztán a Mississippi partjain, mint hajdan Antigone kalauzolta Oedipus lépteit a Cytheron hegyén, vagy mint Malvina vezetgette Ossiánt Morvén sziklás halmain. És Saktász, daczára azon számos jogtalanságnak, melyet a francziák részéről szenvedett, szerette őket. Gyakran megemlékezett Fénélonról, kinek vendégszeretetével élt vala, s óhajtá, hogy ez erényes ember honfitársainak viszonszolgálatot teljesíthessen. Erre kínálkozott is nemsokára kedvező alkalom. — Szenvedély és viszontagság által üzetve, 1725-ben egy René nevű francia érkezett Louisianába. Fölvezett a Mississippin a natsézok hónapig s ezen nép harczosai közé kívánt beállani. Saktász kikérdezte őt s elhatározásában rendületlennek találván, fiául fogadta s nőül adott hozzá egy Celuta nevű indián nőt.

Nem sok időre e házasság után hódvadászatra készültek a vadak. A vének tanácsa Saktászt jelölte ki a vállalat vezéreül, mint a ki világtalan létére is az indián törzsek legtekintélyesebb férfia volt. A könyörgések és bőjtök kezdetöket vették; a varázslók magyarázták az álmokat; megkérdezték a manitukat,* dohányáldozatot tettek; jávor-

* Indián házi bálványok; rendesen valamely kiszárazott madár, kigyó, vagy darab fa, melyektől hadba

gim nyelvéből vágott szeleteket tettek a tűzre s vizsgálták, vajon perczegnek-e a tűzben, hogy abból a nemtők akaratját kitalálják; végre miután még a szentelt eb husát megették, utra keltek. René jelen van a csapat közt. A folyó ellenáradatai segélyével föleveznek a csolnakok a Mississippin s eljutnak az Ohio medrébe. Ősz van. Kentucky nagyszerű pusztái kibontakoznak az ifju francia bámuló szemei előtt. Egy éjjel, holdvilágnál, midőn a natsézok már csolnakaik fenekén aludtak s az indián hajóraj, állatbőrből készült vitorláit fölvonván, könnyű szellőtől ragadtatva fut, egyedül maradt fönn René Saktászsza s kérte, hogy kalandjait beszélje el. Az aggasztán hajlik a kérésre, s leülvén mindketten a csolnak hátuljába, e szavakkal fog történetének elbeszélésébe.

AZ ELBESZÉLÉS.

A vadászok.

— Sajátságos végzet az, kedves fiam, a mely minket összehozott. Én benned a polgárisult embert látom, ki a vadság állapotába száműzte magát; te én bennem a vadembert szemlélheted,

vagy más vállalatra menetelők előtt jövendőt szoktak kérdezni. — Ford. jegyzet.

kit a Nagy Szellemnek tetszett — ki tudná megmondani, mi célból? — polgáriasítani. Két ellentétes végpontról lépven be mindketten az élet pályájára, te eljöttél ide, hogy az én helyemen pihend ki magadat, én meg egykor a te helyeden állapodtam vala meg; e szerint a tárgyakat tökéletesen ellenkező szempontból kellett vala tekintenünk. Ki nyert, vagy ki vesztett többet kettőnk közül e helycsere által? azt csak a nemtők tudnák megmondani, kik közül a legkevesebbet tudónak is több bölcsesége van, mint minden embernek összesen.

A legközelebbi virághónapban * hétszer tiz s még azon fölül három tél ** válik elmulttá, hogy engem anyám, a Mississippi partjain világra hozott. A spanyolok azelőtt kevéssel települtek meg a Pansacola öböl mellett, de Louisianát még egy fehér sem lakta. Alig számláltam még tizenhét levélhullást, mikor már atyámmal, a harczos Utalissival, a muszkogulgok, egy hatalmas floridai néptörzs ellen hadba mentem. Csatlakoztunk a spanyolokhoz, kik szövetségeseink valának. A csata a Mobile folyó egyik ágánál vivotott. Areszkui, a had istene és a manituk nem nekünk kedveztek. Az ellenség diadalmaskodott; atyám ott hagyta életét; én, őt védelmezve, két kapott sebben véreztem. Oh, miért nem szálltam le akkor a lelkek országába! elkerültem volna legalább

* Május hava. — ** Tél az év helyett: 73 év.

azon viszontagságokat, melyek rám a földön várakoztak. De a szellemek máskép rendelték: a futóktól ragadtatva, Sz. Augustin városba menekültem.

E városban, melyet a spanyolok csak akkor-tájban építettek, ismét azon veszélyben forogtam, hogy a mexikói bányákba hurczolnak el, midőn egy öreg castiliai ember, Lopez nevű, kit ifjúságom és tapasztalatlanságom meghatott, menhelyet ajánlott nekem s bemutatott nővérének, kivel nőtlen állapotban együtt lakott.

Mindketten a leggyöngédebb érzelmet tanusították irántam. Sok gonddal növeltek; mindenféle mestert tartottak számomra. Azonban harmincz hónapot eltöltvén Sz. Augustinban, nagyon meguntam a városi életet. Szemlátomást hervadtam. Sokszor órákat töltöttem mozdulatlanul s néztem sovárogyva a távoli erdők ormait; majd a folyam partján találtak ülve, a mint a tova rohanó hullámokon merengtem szomorúan. Képzeletemben kiszineztem magamnak az erdőket, melyeken az a hab keresztülfolyt vala, és lelkem csupán a vadonban bolyongott.

Nem tudván tovább ellenállni a puszta után vágyakozó sóvárgásomnak, egy reggel indián ruházatomba öltözködve, beállítottam Lopezhez; egyik kezemben ijamat és nyilaimat, másokban európai ruháimat tartottam. Visszaadtam ezeket nemesszivű védatyámnak s könnyárba fuladva, lábaihoz omoltam. Atkoztam s hálátlansággal

vádoltam magamat. — De hát végre is — így szóltam, — te magad láthatod, atyám, hogy meghalok, ha indián életemhez nem térhetek vissza.

Lopez, bámulattól meglepetve, le akart verni szándékomról. Szemem elé tárta, hogy mily veszélynek teszem ki magamat, ha újra a muszkogulmok kezébe esem. Látván azonban szilárd elhatározásomat, hogy kész vagyok mindennel dacolni, könyök között keblére zárva, fölkiáltott: Menj tehát, természet gyermeke! Szerezd vissza újra az ember ama függetlenségét, melyet Lopez teljességgel nem akar elrabolni tőled. Magam is, ha fiatalabb volnék, veled mennék a vadonba (hova engem is édes emlékek vonzanak!) s magam adnálak téged vissza anyád karjai közé. Ha majd erdeidben leszesz, gondoldj vissza olykor az öreg spanyolra, ki vendégszeretőleg fogadott magához; s ha emberszeretetet akarsz tanulni, emlékezzél meg, hogy az első tapasztalat, melyet emberi szívről szereztél, egészen annak javára szólt. — Még egy imát küldött Lopez a keresztyének istenéhez, kinek tiszteletére térni én vonakodtam volt, s azután zokogás közt megváltunk egymástól.

Hálátlanságom büntetése nem késett soká. Járatlanságom miatt eltévedtem az erdőkben s foglyul estem a muszkogulmok és sziminolok egyik csapatának kezébe, mint Lopez megjövedölte volt. Fölismertek ruházatom és tollaimról, melyek fejemet ékesíték, hogy natséz vagyok.

Megkötöztek, bár ifjuságom iránti kiméletből, elég könnyedén. Simighan, a csapat főnöke, tudni akarta nevemet, s én feleltem: — Saktász a nevem, fia Utaliszinak, a Miszku fiának, kik száznál több fejbőrt huztak le a muszskogulg hősök koponyáiról. Simighan válaszol: — Saktász, Utalissinak, a Miszku fiának fia! örvendezz, téged a nagy faluban égetünk meg. — Nem bánom — viszonzám, s elkezdtem zengeni halotti dalomat.

Az első napok alatt fogoly létemre is lehetetlen volt ellenségeimet nem bámulnom. A muszskogulg, de kivált szövetséges társa, a sziminol, vidámságot, szerelmet, megelégteltséget lehel. Járása könnyed, kedélye nyílt és derült. Sokat és gördülékenyen beszél; nyelve hangzatos és folyékony. Még a vénség sem tudja az aggoktól e vidám egyszerűséget elrabolni; mint erdőink öreg madarai, ők is a fiatalabb ivadék új dalai közé vegyítik régi énekeiket.

A nők, kik a csapat kíséretében valának, szelid szánalmat és szeretetreméltó kíváncsiságot tanusítottak ifjuságom iránt. Kérdezősködtek anyámról, első napjairól életemnek; tudni vágytak, hogy mohbölcsem a jávorfa virágos ágain függött-e s hintázták-e szellők a kis madarak fészkei mellett? Azután ezer meg ezer kérdés érte egymást szivem állapotáról. Kérdezték, hogy láttam-e fehér szarvasüszőt álmaimban, hogy a rejtélyes völgy fái tanítottak-e szerelemre? Én gyermekesen őszinteséggel válaszoltam az anyák,

leányok és férjes nők kérdéseire. Mondám nekik: — Ti vagytok a nappal gyönyörei, az éjszeret titeket, mint a harmatot. Öletekből jó napvilágra az ember, hogy emlőiteken és ajkaitokon csüggjön; varázsszavakat tudtok szólani, melyek elaltatják a fájdalmakat. Ezt mondta nekem anyám, ki engemet a világra hozott és a kit sohasem fogok többé meglátni! azt is mondta ő nekem, hogy a leányok rejtélyes virágok, kiket magános helyeken talál az ember.

E hizelgő szavak nagy örömet okoztak a nőknek. Elhalmoztak mindenféle ajándékokkal; hoztak diószörpöt, jávorczukrot, tengeripogácsát, medvesódart, hódbőröket, színes kagylókat, hogy velök fölékesítsem magamat, mohot fekhelyemre. Daloltak, nevetgéltek velem; majd meg könyeket hullattak, ha eszökbe jutott, hogy meg fognak égetni.

Egy éjjel, midőn a muszkogulgok egy erdő szélén ütötték föl tanyájokat, én a tábori tűz mellett ültem egy vadászszal, ki őrizetemre volt rendelve. Egyszerre csak ruha suhogását hallottam a fűvön s félig fátyolozott nő ült le mellém. Könyek gördültek ki szempillái alól; a tűz fényénél keblén kis aranyfeszület csillogott. Szabályos szépség volt; arcán bizonyos leirhatatlan érényesség és szenvedély vala észrevehető, mely ellenállhatatlanul vonzott magához. Ehhez járultak még más gyöngédebb kellemek is; rendkívüli érzelmesség, mély ábrándossággal páro-

sultan, rágyogott tekintetében ; mosolya mennyei volt.

Én azt hittem, hogy ő az *utolsó szerelem szüze*, az a szűz, kit a harcz foglyához küldenek el, hogy annak sírját megédesítse. E hitben, akadozva és oly zavarodással, mely mégis nem a máglya félelméből származott, szólottam hozzá : Szűz, te az első szerelemre vagy méltó s nem az utolsó számára vagy teremtvé. Egy oly szívnek indulatai, mely nemsokára örökre eláll, rosszul illenének a te szived indulataihoz. Miért vegyít-nők a halált az élettel? Te csak bánatot költenél föl bennem napjaimnak letünése fölött. Legyen más boldogabb, mint én, s kívánom, hogy hosszan tartó ölelések párosítsák a folyondárt és a tölgyet !

A fiatal leány viszonzá erre : — Én nem vagyok az utolsó szerelem szüze. Keresztyén vagy te? — Én kijelentém neki, hogy ősi kunyhóm védszellemeit nem tagadtam meg soha. Erre az indiánnő önkénytelenül megrázkódott és felelé : Sajnálak, hogy bűnös bálványimádó vagy. Engem anyám keresztyénné nevelt ; Atala a nevem, az aranykarpereczes Szimighánnak, e csapat főnökének leánya. Most Apalasuklába megyünk, a hol te tűzhalált fogsz szenvedni. — Eme szavakat mondván, Atala fölkelte és eltávozék.

Itt kénytelen volt Saktász félbeszakasztani elbeszélését. A szomorú emlékek tömegesen támadtak föl lelkében ; kihamvadt szemei könnyekkel áztatták hervadt arczát, mint két, a föld mély-

séges éjében rejlő forrás, melyek csupán a sziklák között előszivárgó csöppek által árulják el létezésöket.

— Oh, én fiam — folytató végre — láthatod, hogy Saktász mily kevéssé bölcs, daczára, hogy bölcs hírében áll. Bizony, édes fiam, még akkor is tudnak az emberek sírni, a mikor már látni nem tudnak!

Több nap folyt le; a főnök leánya minden este eljött beszélni velem. Az álom kerülte szememet; Atala szivemben maradt, mint atyáim nyughelyének emlékezete. Útunk tizenhetedik napján, azon időben, mikor a kérész a víz felszínére száll föl, elértük az Alachua nevű nagy pusztaságot. Halmoktól van övezve az, melyek mintegy egymás hátán futva, s a felhőkig emelkedve, kopál-, czitromfa, magnolia és sziklai tölgyekből álló terraszszerű erdőket hordanak. A főnök hangos kiáltással jelentette a megérkezést s a csapat letelepült a halmok alján. Nekem némi távolságra mutatták ki helyemet, azon természetes kutak egyikének szélén, melyek oly híresek Floridában. Ott fatörzshez kötöttek s egy vadász türelmetlenül őrködött oldalam mellett. Alig töltöttem e helyen néhány perczet, midőn Atala is megjelent a forrás ámbrafái alatt. — Vadász! — szólítá ő meg a muszkogulg vitézt — ha őzvaszatra akarsz menni, én őrködöm a fogoly mellett. A harczos örvendezve szökött föl a főnök leá-

nyának é szavára, lerohan a halom tetejéről s gyors léptekkel siet el a síkra.

Sajátságos ellenmondása az emberi szívnek! Én, a ki annyira óhajtottam titkaimat elmondani annak, kit már úgy szerettem, mint a napot, én most megdöbbenve, megzavarodva, azt hiszem, inkább szerettem volna, hogy a forrás krokodiljai elé vessenek, mint ily egyedül lenni Atalával. A vadon leánya épen úgy el volt fogódva, mint foglya; a mély csöndet meg nem törtük: a szerelem nemtői elrabolták szavainkat. Végre Atala, erőt vevén magán, így szólott: — Harczos, igen könnyedén vagy odakötve, elmenekülhetsz. — E szavakra nyelvem visszanyerte bátorságát, és felelém: — Könnyedén odakötözve, oh leány...! Nem tudom, hogyan végezzem be. Atala habozott néhány pillanatig, azután mondá: — Mentsd meg magadat. — Eloldott a fa törzsétől. Én megragadtam a kötelet, visszatettem az idegen leány kezébe és kényszerítettem szép ujjait, hogy lánczomra zárkózzanak. — Vedd vissza, vedd vissza! kiáltottam föl. — Megtébolyodtál! — szólott Atala megindult hangon. — Szerencsétlen, nem tudod-e, hogy meg fognak égetni? Mit akarsz? Nem gondolod meg, hogy én egy félelmes főnök leánya vagyok? — Volt idő, — válaszoltam én könyek között — a mikor engem is hódbőrbe takargatva, hordozott vállain anyám. Atyámnak is volt szép kunyhója, őzei ezer patak vizét itták; de én most hazátlanul bolyongok. Ha majd meg-

halok, nem lesz egy barátom sem, ki egy kis füvet hintene testemre, hogy a legyektől megvédje azt. Kit is érdekelne egy boldogtalan bujdosó holt teste!

E szavak ellágyították Atalát. Könyei a forrásba peregtek alá. — Oh, ha a te szived — folytatám élénk hangon — ha a te szived úgy beszélne, mint az enyém! Nem szabad-e a pusztá? Nincsenek-e az erdőkben buvóhelyei, hol elrejtessük magunkat? Oly sok kíváncsít-e a kunyhó gyermekeinek boldogságára? Oh, leány, szebb mint a vőlegény első álmodása, oh én szerelmesem! légy bátor, kövesd nyomaimat. — Ezek voltak szavaim. Atala gyöngéd hangon felelt: — Ifju barátom, te eltanultad a fehérék nyelvét; könnyű egy indián nőt megcsalni. — Hogyan! — kiálték én föl — te engem ifju barátodnak nevezesz! Oh! ha egy szegény rabszolga... — Jól van! — vágott ő szavamba, mialatt fölém hajolt — egy szegény rabszolga... Én hévvel viszonzám: — Biztosíts egy csókkal hűségéről! — Atala hajlott kérésemre. Mint a szarvasborju függeni látszik a rózsás folyondár virágain, melyeket finom nyelvvel a hegy lejtőjén megragadt: úgy csüggöttem én az én szerelmesem ajkain.

De hát! kedves fiam, a fájdalom nagyon közeli rokon a gyönyörrel. Ki hitte volna, hogy azon pillanat, melyben Atala szerelmének első zálogát adta nekem, ugyanaz legyen, melyben egyszersmind minden reményeimet elpusztította? Fehér-

haju öreg Saktász! mily nagy lett a te bámulatod, midőn a főnök leánya e szavakat ejté ki: — Szép fogoly, én esztelenül engedtem kívánságodnak; de hova vezet bennünket ez a szenvedély? Vallásom elválaszt tőled örökre... Oh anyám, mit műveltél? — Itt hirtelen elhallgatott Atala, s nem tudom, micsoda végzetes titkot fojtott vissza, mely már majdnem ellebbent ajkairól. Szavai kétségbe ejtettek. — Jól van! — kiálték föl, — én is oly kegyetlen leszek, mint te; nem fogok elfutni. Meg fogsz látni a máglya tűzének lángjai közt; hallani fogod égő húsom sustorgását, és ujonghatsz majd örömdben. — Atala saját kezibe fogta az enyimet és fölkiáltott: — Szegény fiatal bálványimádóm, valóban szánlak téged! azt akarod-e, hogy egész szívemet kisirjam? Mennyire sajnálom, hogy nem futhatok el veled! Boldogtalan volt a te anyád méhe, oh Atala! Miért is nem veted magadat oda a forrás krokodiljai elé!

Ugyane pillanatban a krokodilok a napszállat közeledtét érezve, elkezdtek hallatni ordításaikat. Atala szólott hozzám:

— Hagyjuk el e helyet.

Vezettem aztán Simighan leányát azon halmok tövéhez, melyek előfokaikat a rónaságba benyujtván, zöldelő öblöket képeznek. Nyugalom és magasztos csend uralgott a pusztá fölött. A gólya fészken ülve, kelepelt; az erdők visszhangoztak a fűrjek egyhangú pittypalattyától, a papagájok

fütytétől; a bölény bögésétől s a sziminol kan-
czák nyerítésétől.

Majdnem szótlanul haladtunk tovább. Én Atala mellett mentem; ő a kötél végét tartotta, melyet rákényszeríttem, hogy fogja meg. Olykor könyeztünk, olykor megkisérlettük a mosolygást is. Egy-egy tekintet, majd az égre emelve, majd a földre szögezve . . . ; egy-egy figyelmező perczenet a madarak dalára . . . ; egy-egy rámutató néma intés a lehunyó napra; egy-egy gyöngéd kézszorítás . . . ; a majd lihegő, majd ismét megnyugvó kebel . . . ; Saktász és Atalának közönként susogva ismételt nevei . . . Oh, első járdalata a szerelemnek, nagyon hatalmas kell hogy legyen a te emlékezeted, midőn a balsorsnak annyi évei után is megindítod még a vén Saktász szívét!

Mennyire megérthetetlenek is ők, a szenvedélyek által izgatott halandók! Épen most hagytam el a nemesszívű Lopezt, csak most tettem ki magamat minden veszélynek, hogy szabad lehessen; és ime, egy pillanat alatt egy nő tekintete megváltoztatta vágyaimat, elhatározásaimat, gondolataimat! Hazámat, anyámat, kunyhómat, a rám várakozó szörnyű halált elfeledve: közönyössé lettem minden iránt, a mi nem Atala volt. Nem levén erőm arra, hogy férfias gondolkozásra emelkedjem föl, egyszerre bizonyos gyermekségi állapotba estem vissza; s nemcsak hogy semmit sem voltam képes a fenyegető bajok eltávolítására tenni, de sőt még az is majdnem szüksé-

ges vala; hogy más gondoskodjék étem és alvásom felől.

Hasztalan volt tehát az is, hogy Atala a rónára tett kirándulásunk után, lábaim elé borulva, újból fölszólított, hogy hagyjam el őt. Esküdöztem, hogy visszatérek a táborba egyedül, ha nem akar újra a fatörzshez meglánczolni. Kénytelen volt teljesíteni kívánatomat, remélvén, hogy majd más alkalommal rá fog birni a menekülésre.

Egy nappal e nap után, mely életem sorsa fölött határozott, egy völgyben állottunk meg, nem messze Cuscowillától, a sziminolok főfőszékétől. Ezen indiánok, a muszkogulgokkal egyesülten, képezik a *creek* szövetséget. A pálmák honának leánya ismét fölkeresett az éj közepén. Elvezetett egy nagy fenyőerdőbe s megújítá sürgető kéréseit, hogy meneküljek el. A nélkül, hogy feleltem volna neki, kezembe fogtam kezét s kényszerítettem a kis félénk szarvasünnöt, hogy bolyongjon velem az erdőben. Bájos éj vala. A lég nemtője meg-meglebbenté a fenyők illatárjától eltelt fürteit, szíttuk az ámbrá lenge illatát, melyet a folyam tamarisai alatt nyugvó krokodilok leheltek ki. A hold az azur szeplőtlen tisztaságú közepén ragyogott, gyöngyszínű szürke világa az erdők tétovázó ormaira ömlött alá. Zaj nem volt hallható; csupán valamely meghatározhatatlan távoli harmónia uralgott az erdő mélységes csöndje fölött, mintha az egyedüliség szelleme sóhajtozna a vadon teljes birodalmában.

A fák között egy fiatal embert vettünk észre a ki kezében fáklyát tartva, a tavasz géniuszához vala hasonló, a mint az keresztülfut a rengetegen, hogy a természetet újra éleszsze. Egy szerelmes volt az, ki kedvesének kunyhójához sietett, hogy sorsáról értesüljön.

Ha a szűz kioltja a fáklyát, akkor elfogadja a szerelmi ajánlatot; ha nem oltja ki s elfátyolozza magát, úgy visszautasítja a kérőt.

A fiatal harczos, a mint az árnyban tova lo-pózott, félig hallható hangon ezen szavakat énekelte:

„Megelőzőm a nap keltét a hegyek ormain, hogy magános galambomat fölkeressem az erdő tölgyei között.

Kagyló-nyakéket függesztettem föl nyakára; három vörös szem van azon, szerelmemet ábrázoló, három ibolyaszínű szem, félelmem nyilvánítója; a kék szemből is három van, reményemet jelképező.

Hermelin-szemei vannak Milának s haja hullámzó, mint a rizsvetés; ajka rózsaszínű kanyló, drágagyönggyökkel kirakva; két kebelhalma, két szeplőtlen kecskegödöly, melyet egy napon szült vala anyjok.

Vajh' oltaná ki fáklyámat! Bár borítná rá ajka a gyönyör árnyát! Termővé teszem majd ölét. A haza reménye majdan bő emlőin fog csüggeni s én fiam bölcsője fölött szívom ki a békepípát!

Oh, hadd előzzem meg a nap keltét a hegyek ormain; hadd keressem föl magános galambomat az erdő tölgyei között!»

Így énekelt ez ifjú, kinek hangjai lelkem mélyét zavarták föl s Atalának arcszínét elváltakatták. Összekulcsolt kezeink egymásban remegtek. De ezen jelenettől elvonta figyelmünket egymásik, ránk nézve nem kevésbé veszélyes.

Egy gyermek sírja mellett haladtunk el, mely két nép határait jelölte. Az út szélére helyezték azt indián szokás szerint, hogy az ifju nők, a forráshoz jártokban, fölleheljék kebelökbe az ártatlan lény lelkét s adják vissza a hazának. E pillanatban is fiatal férjes nők voltak ott láthatók, kik vágyva az anyaság gyönyöreire, nyílt ajkakkal igyekeztek beszívni a kis gyermek lelkét, melyről azt hitték, hogy a virágokon röpdes ide s tova. Jött azután a valódi anya is, hogy egy tengerikévét és fehér liliumvirágokat tegyen a sírra. Emelőinek tejével megöntözte a földet, leült a nedves pázsitra s ellágyult hangon beszélt gyermekéhez:

«Miért siratlak síri bölcsődben, oh én ujszülöttem! Ha a kismadár megnő, magának kell táplálékot keresnie s gyakran talál a vadonban keserű magvakra. Te legalább nem ismeréd meg a könnyeket; szived nem volt legalább kitéve az emberek hervasztó leheletének. A bimbó, mely burkában szárad el, oda van minden illatával, mint te ártatlanságoddal, oh én kis fiam! Boldogok, kik a bölcsőben haltak meg, ők az anya

csókjain és mosolyán kívül nem ismertek egyebet.»

Mi, kik már különben is teljesen rabjai voltunk saját szivünknek, most a szerelem és anyai bánat e képei, melyek bennünket az elvarázsló magányban üldözni látszának, egészen meghódítottak. Karjaimba felölelve Atalát, az erdő mélyére vittem; fülébe szavakat rebegtem, melyeket ma hasztalan keresnék ajkaimon. Tudod, kedves fiam: a déli szél is elveszti melegét, míg a jéghegyeken átröpül! A szerelem emlékei az aggastyán szívében olyanok, mint a nappalnak a hold nyugalmas tányérjáról viasszasugárzó fénye, mikor már a nap leszállt és csendesség lebeg a vadak kunyhói fölött.

Mi volt képes megmenteni Atalát? Ki tudta megakadályozni, hogy el ne bukják a fölgerjedt indulatok súlya alatt? Kétségen kívül semmi más, csak egy csoda, s ez a csoda megtörtént? Simighán leánya a keresztyének istenének oltalma alá folyamodott; leborult a földre s anyjához és a szüzek királynőjéhez buzgó imát küldött. E pillanattól kezdve — oh René — csodás fogalmat nyertem azon vallás felől, mely a rengetegben az élet minden nélkülözésének közepette, ezernyi vigasz adományával tudta betölteni a szerencsétlen lelkeket; azon vallás felől, mely hatalmát a szenvedélyek kiáradt folyamának ellene szegezvén, egyedül elégséges meggyőzni azokat, midőn pedig minden kedvez nekik: az erdők titkolózó

rejtelmé és az emberi szem távolléte és az árnyak hűséges hallgatása. Oh mily isteninek tűnt föl előttem az az egyszerű vadnő, az a tudatlan Atala, a ki egy vén kidőlt fenyő előtt, mint oltár zsámolyán térdepelve, istenéhez küldé fohászait bálványimádó kedveséért! Szemei, melyek az éj csillagára voltak emelve, orczái, melyek a vallás és szerelem könnyeitől ragyogtak, nem földi szépségűek valának azok! Sokszor úgy tetszett, mintha mindjárt szárnyat öltene az egek felé; sokszor azt hittem, hogy a hold sugárain látom alászállani és a fák ágai közt hallom azon nemtőket, kiket a keresztyének istene a sziklák remetéihez küld, midőn el akarja őket szólítani magához. És ez megsomorított, mert attól féltem, hogy Atala csak kevés időt fog még a földön tölteni.

Ekközben szemei könnyárban fürödtek s oly vigasztalannak látszott, mintha már szinte kész lettem volna eltávozni, midőn az erdőben a halál ordítása hangzott föl. Négy fegyveres ember rohant rám; föl voltunk fedezve; a hadi főnök parancsot adott üldözésünkre.

Atala, ki járásának büszkeségére nézve királynéhoz hasonlított, nem tartotta érdemesnek egy szót is szólani a harcosokhoz; büszke tekintet vetett rájuk és Simighánhoz indult.

Azonban nem tudott semmit kieszközölni. Megkettőztették őreimet, több lánczot tettek rám, kedvesemet távol tartották tőlem. Ismét öt éj

folyt le és szemünkbe tünt Apalasukla, mely a Chata-Ucha folyó partján feküdt. Engem azonnal megkoszorúztak virágokkal; arczomat azurkékre és cinóber-vörösre festették; gyöngyöket akasztottak orromra és füleimre, kezembe egy sisikue nevű üveghangszert adtak.

Igy áldozatként földiszítve, bementem Apalasuklába, a tömeg sokszoros ujjongása között. Életem fölött el volt vetve a koczka, midőn egyszerre csak kürt hangja hallatszik s a mikó, a néptörzs főnöke, gyűlést hirdetett.

Ismeretes előtted, fiam, hogy a vadak mily kínosan végzik ki hadi foglyaikat. A keresztyén térítők életök veszélyével és fáradhatatlan odaadással ki tudták vinni több néptörzseknél, hogy a máglyahalál borzalmai helyett eléggé szelid rab-szolgaságot szabjanak a foglyokra. A muszkogul-gok még nem fogadták el e szokást, de egy meglehetős számos párt mellette nyilatkozott. E fontos ügy fölötti határozathozásra hívta össze a mikó a vének tanácsát. Engem is a tanácskozási helyre vezettek.

Nem messze Apalasuklától, egy különálló dombon, emelkedett a tanácskozási sátor. Három oszlopsor képezte e körcsarnok diszes építészetét. Az oszlopok csiszolt és faragott művű cziprus-fából voltak; magasság- és vastagságban növekedtek, számban pedig fogytak a szerint, a mint az egyetlen törzsoszlop által jelzett központhoz közelebb estek. E törzsoszlop hegyéről hosszú

kéregdarabok indultak ki, melyek aztán a többi oszlopok tetején elvonulva, napernyőszerűleg földték be a sátort.

A tanács összegyűl. Ötven aggastyán, hódbőr-köpenybe öltözködve, sorakozik bizonyos lépcsőzetes üléseken, melyek az ajtóval szemközt állítvák föl. A nagy főnök középen ül, kezében tartva a békepipát, mely a harcz idejére félig be vala festve. Az aggastyánoktól jobbra ötven, hattyutoll-köntösbe öltözködött asszony helyezkedik el. A hadi főnökök, kezökben tartva a tomahawkot,* balról foglaltak helyet; fejök tollakkal volt fölczifrázva, karjaik és mellök vérrel befestve.

A középoszlop alján a tanácstűz ég. Az első varázsló, nyolcz templomőrtől környezve, hosszú ruhába öltözködve, egy kitömött bagolylyal a fején, kopalbalzsamot önt a tűzre s áldozatot hoz a napnak. Az aggastyánok, tisztos matrónák és harczosok e hármassora, a papok, a töményfüst fellege, az áldozat, mindez együttvéve tisztelet parancsoló tekintetet kölcsönöz e tanácsülésnek.

Én bilincseket viselve; a gyülekezet közepén állottam. Az áldozat bevégezte után a mikó szót emel s egyszerűen előadja az ügyet, melyért a gyűlést összehívta. Aztán egy kék nyakövet hajít a terem közepére, annak megbizonyítására, a mit épen elmondott.

* Indián harcz szekerce.

Ekkor egy tanácsvén a «sas-törzsből» emelkedik föl és így beszél:

— Mikó atyám, tanácsnokai, matrónái és harczosai a sas, a hód, a kigyó és a tekenősbéka négy törzsének! ne változtassunk semmit őseink szokásain; égessük meg a foglyot és ne puhítsuk el bátor sziveinket. A fehérek szokása az, a mi indítványoztatott, s azért ránk nézve csakis vészhozó lehet. Adjatok veres nyakövet, mely az én szavaimnak felel meg. Elmondám.

És egy veres nyakövet hajít a gyűlés közepére.

Most egy tisztas asszony kel föl és szól:

«Sas atyám! te éles-eszű vagy, mint a róka, s okosan megfontoló, mint a teknősbéka. Én óhajtom ugyan a veled való barátság lánczát fényesíteni, s együtt fogjuk ültetni a béke fáját. De változtassuk meg őseink szokásait, a mennyiben azok gyászos szelleműek. Legyenek rabszolgáink, kik műveljék mezeinket, de ne halljuk többé a foglyok jajkiáltásait, a mi az anyák kebelét fölháborítja. Elmondám.

Miként a tenger hullámai megtörve tajtékznak a vihar alatt, miként őszzel a száraz leveleket fölkapja a forgószél, miként a Mississippi náderdői meghajolnak és újra fölegyenesednek a hirtelen áradat rohamában, miként egy nagy falka szarvas bög a rengeteg mélyén: úgy zúgott és zajongott a gyűlés. Vének, harczosok asszonyok beszélnek váltogatva és egyszerre mindnyájan. Érdekek jönnek összeütközésbe, a vélemény-

nyek megoszolnak, a gyűlés már-már eredmény nélkül készül föloszlani, végre mégis diadalmaszkodik az ősi szokás: és én máglyára íteltetem.

Egy körülmény jön közbe, mely még késleltette kínos halálomat: a *holtak tora* vagy a *lelkek ünnepe* közelgetett. E szertartásnak szentelt napok alatt nem szokták a foglyokat kivégezni. Szoros őrizet alatt tartottak s Szimighán leányát bizonyosan eltávolították, mert nem láttam többé.

Ezalatt a néptörzsek több mint háromszáz mérföld kerületből tömegesen érkeztek a szellemek torát ünnepelni. Nagy színt építettek egy félreeső helyen. A meghatározott napon minden kunyhó kiásta apáinak földi maradványait az egyes sírokból; a csontvázakat fölfüggesztették rang és család szerint *az ősök közös termének* falára. Azalatt vihar keletkezett; a szelek, az erdők, a vízзуhatagok bőgtek ott künn, míg a különböző néptörzsek vénei béke- és szövetségi szerződést kötöttek atyáik csontjai fölött.

Azután gyászünnepi játékokat rendeznek; versenyfutást, lapda- és kockajátékot. Két szűz viaskodik egy fűzfa-rúd fölött, hogy kicsavarják azt egymás kezéből. Emlőbimbóik majdnem összeérnek, kezeik ide s tova sikamlanak a rúdon melyet fejük fölé emelnek, szép meztelen lábaik egymásba fonódnak, ajkaik egymáshoz érnek, édes leheletök összevegyül, egymás vállára hajolnak, fürteiket összezilálják; anyáikra tekintenek,

elpirulnak: * a nézők tapsolnak. A varázsló Michabut, a vizek nemtőjét, hívja föl. Elbeszéli a «nagy nyul» harczát Machimanitu, a rossz istene ellen. Megénekli az első embert és Athaensiket, az első asszonyt, kik mindketten égből lökettek le, mert elvesztették ártatlanságukat; megénekli a testvéri vértől pirosuló földet, Juskehát, az istentelent, ki a kegyes Tahuistsaront megölte; az özönvizet, mely a nagy szellem hívására előjött; Massut, ki egy maga menekült csak meg egy fakéregből készített csónakon; a hollót, mely a megszikkadt föld fölfedezésére kiküldetett; megénekli még Endaét, kit a szellemek országából férjének édes dalai visszavarázsoltak.

E játékok és dalok után hozzákészülnek, hogy az ősöknek örök nyughelyet készítsenek.

A Chata-Uche folyó partján állott egy vad fügefafa, melyet a népek szent tiszteletben tartottak. A szűzek e helyen szokták kimosni kéregrostból szőtt ruháikat s kiteregetik az ősrégi fa ágaira, hogy a puszták szele megszárítsa. Itt ástak egy roppant sírt. Odahagyják a gyásztermet, halotti himnuszokat énekelve; minden család visz valami szentelt maradványt. Megérkeznek a sírhoz, lebocsátják bele az ereklyéket, elhelyezik őket rétegenként, medve- és hódbőrökkel választva

* A pirulás a fiatal indiánnőknél észrevehető bőrük sárga-vörös színe daczára is.

el egymástól; sírhalmot emelnek s arra a *könyek és örök szunnyadás fáját* ültetik el.

Sirassuk meg az embereket, kedves fiam! Ugyanezen indiánok, kik ily megindító szokásokkal birnak, ugyanazon nők, kik oly gyöngéd érdekeltséget tanusítottak irántam: most ujongva kivánták kínos halálomat; az összes törzsek elhalaszták elindulásukat, hogy gyönyörködhessenek egy fiatal ember borzasztó gyötrelmű kínjainak látásában.

Egy északra eső völgyben, nem messze a falutól, emelkedett egy cziprus- és jegenye-erdő; *vérerdőnek* nevezték. Azon emlékek egyikének romjain keresztül lehetett eljutni, melyeknek eredete ismeretlen s valamely már elenyészett népnek művei. Ez erdő közepén terült el egy nyílt tér, melyen a hadi foglyokat meg szokták áldozni. Diadalmenetben vezettek engem oda. Készületeket tesznek halálomra; fölállítják Areszkui karóját; fenyvek, szilfák, cziprusok dőlnek ki a fejsze csapásai alatt, a máglya fölemelkedik; a nézők emelvényeket építenek faágakból és törzsekből. Mindenki valami kínzáson töri fejét; egyik azt indítványozza, hogy szakasszák le koponyabőrömet, másik, hogy tüzes üszökkel kelene szemeimet kisütni. Elkezdem haláldalomat.

— Nem félek én a kínoktól; bátor vagyok én oh muszkogulgok! Daczolok veletek, megvetlek titeket, jobban, mint az asszonyokat. Az én atyám Utalissi, Miskku fia, legderejobb hőseitek kopó-

nyájából ivott volt. Nem fogtok csak egy sóhaj-tást sem kicsikarni szivemből.

Dalomtól felbőszítve, egy harczos nyilával keresztülszurta karomat. — Köszönöm testvér — mondám neki.

Daczára a hóhérok tevékenységének, az előkészületek nem végződhettek be napnyugta előtt. Tanácsot kértek a varázslótól; ki azt mondá, hogy nem szabad az árnyak nemtőit háborgatni; így halálom még egyszer elhalasztatott másnapra. De az indiánok, türelmetlenek lévén a látványt élvezni és hogy annál hamarabb készen lehessenek hajnalhasadtakor, nem hagyták el a *vérerdőt*, hanem nagy tüzeket raktak ott, s tánczhoz és lakmározáshoz láttak.

Engemet azalatt hátamra fektettek; kötelek nyultak le nyakamról, lábaim- és karjaimról, s azoknak végeik földbe vert czövekekhez voltak megerősítve. Harczosok feküdtek rá ezen kötelekre s én egy mozdulást sem tehettem a nélkül, hogy észre ne vegyék. Az éjtszaka mind jobban halad előre; dal és táncz megszűnik lassan-lassan; a tüzek parázsa már vöröslő fényben pislog, előttök még egy-egy vadnak árnyát látám átsuhanni; minden elnyugszik. De azon mérvben, a mint az emberek zaja elnémul, növekszik a pusztáé; a hangok zsibongását a szél panaszló sírása váltja föl az erdőn.

Azon órában valánk, midőn az ifju indián nő, ki épen most lett anyává, az éj közepén föl-

riad álmából, mert hallani vélte az édes anyai tejjre kívánczó elsőszülöttjének kiáltását. Sze-meimet az égre szegezve, hol a hold sarlója bolyongott a felhők közt, elgondolkoztam sor-somon. Atala hálátlan szörnyetegnek tűnt föl előttem. Elhagyni engem halálom pillanatában, engem, ki inkább máglyára áldoztam magamat, mintsem őt elhagyjam! És mégis éreztem, hogy még mindig szeretem őt és hogy örömmel hal-nék meg érte.

Van a nagy gyönyörökben bizonyos izgató ösztön, mely fölserkent bennünket, mintha tud-tunkra akarná adni, hogy használjuk föl a tüné-keny pillanatot; a nagy szenvedésekben ellenke-zőleg, van valami kibeszélhetlen nyomasztó, mely bennünket elaltat. A könnyektől eltikkadt szemek önkénytelenül igyekeznek lecsukódni; a gond-viselés jósága ekként boldogtalanságunk között is megjelen mellettünk. Akaratom ellenére is elnyomott az a nehéz álom, melyet néha a sze-rencsétlenek élveznek. Álmodtam, mintha leszed-nék rólam bilincseimet; érezni véltem azon meg-könnyebbülést, a melyet tapasztalunk, ha erősen szorító lánczainkat egy könyörülő kéz megla-zítja.

Ez érzés oly élénkké vált, hogy szempillái-mat is fölnyitni készte. A hold fényénél, mely-nek egy sugára két felhő közül kicsillámlék, egy magas fehér alak derengett szemeim előtt, fölém hajolva s csöndesen oldozgatva kötelékeim cso-

móit. Kiáltani akartam ; de egy kéz, melyre rögtön ráismertem, bezárta szájamat. Még csak egy kötelék tartott; de azt lehetlennék látszott elvágni a nélkül, hogy egy harczos, ki testével egészen rajta feküdt, föl ne ébredjen. Atala megérinti kezével, a harczos félig fölserken és fölegyeneseedik. Atala mozdulatlan marad és rátekint. Az indián azt hiszi, hogy a *romok szelleme* jelent meg; visszahanyatlik újra, bezárja szemeit és manituját hívja segélyül. A kötelék ketté van vágva; követem szabadítómát, ki egy kezij egyik végét adja kezembe, míg a másikat ő maga fogja. De mily veszélyek környeznek bennünket ! Majd alvó vadakban botlunk meg, majd valamely őrk kiált ránk s Atala elváltoztatott hangon ad neki választ. Gyermekek sikoltoznak, kutyák ugatnak. Alig jutottunk ki a tábor gyászos köréből, midőn már ordítózás reszketteté meg az erdőt. A tábor ébren van ; ezer tűz lobban föl ; minden irányban fáklyás vadakat látunk szaladgálni ; mi is rohanva futunk tovább.

A menekülés.

Midőn a hajnal az Apalach-hegyek fölött meghasadt, mi már messze valánk. Mily nagy volt boldogságom, midőn még egyszer egyedül látám magamat Atalával, szabadítómmal : Atalával, ki örökre nekem adta magát. Szavakat

nem talált nyelvem, térdre hullottam s azt mondtam Simighán leányának :

— Az ember nagyon csekély dolog ; de ha a nemtők meglátogatják, akkor épen semmivé törpül le. Te nemtő vagy, ki engem meglátogatál, és én előtted beszélni nem tudok.

Atala mosolyogva nyujtá kezét.

— Mulhatlan vala — szólt ő — hogy kövesselek, mert nélkülem nem akartál elfutni. Ez éjjel elszédítettem a varázslót ajándékokkal, hóhéraidat tűzitallal * részegítettem meg ; koczkára kellett tennem életemet érted, mert te a tiedet oda-szántad érettem. Igen, ifju bálványimádó, — tevé utána oly hangon, a mely engem elrémitett — az áldozat kölcsönös lesz.

Atala átadta nekem a fegyvereket, melyeket nem feledett el magával hozni ; azután bekötözte sebemet. Kitérülgette egy dinnyelevéllel és meg-nedvesíté könyeivel.

— Ez aztán balzsam — mondtam neki — a mit sebemre öntesz. Inkább attól félek, nehogy méreg legyen — válaszolt ő. — Kebléről leszakított egy fátyolt, abból készítette sebemre az alsó kötést, melyet aztán hajának egy fürtjével erősített meg.

A mámor, mely a vadaknál hosszan tart s rájuk nézve egy neme a betegségnek, kétségen kívül megakadályozta őket, hogy az első napok

* A pálinkát nevezik így az amerikai vadak.

alatt üldözzenek. Ha később kerestek bennünket, valószínű, hogy az nyugati irányban történt, biztosan híven, hogy mi a Mississippire törekedtünk eljutni. Mi azonban az északcsillag felé vettük utunkat, a fatörzsek mohos oldalát választván iránymutatóul.

Nem sokára azonban azt vettük észre, hogy nem sokat nyertünk megszabadulásommal. A puszta kibontotta előttünk megmérhetetlen magányait. Nem ismerve az erdei életet, letérve igazi utunkról, találomra menvén tovább: mi fog belőlünk lenni? Gyakran Atalára tekintvén, Hágár régi története jutott eszembe, melyet Lopez olvastatott velem s mely Bersabé pusztájában történt, igen régen, mikor még az emberek a tölgy háromszoros koráig éltek.

Atala nekem egy köpenyt készített kőrisháncsból, mert csaknem egészen meztelenül voltam. Sündisznó tövisével varrt számomra sarut patkánybőrből. Én meg ékszerekről gondoskodtam az ő számára. Majd koszorút kötöttem fejére azon kék mályvákból, melyeket utközben elhagyott indián temetőkön találtunk; majd a vadrózsa vörös magvaiból csináltam neki nyakfüzért; s azután mosolyogtam, midőn csodás szépségének szemléletébe merültem el.

Ha folyóvízre akadtunk, szálfatutajon vagy úszva szállottunk rajta át. Atala vállamra dőlt egyik karjával, s mint két utazó hattyu hasítottuk át a magános habokat.

Gyakran kerestünk a nappali nagy hőség idején menhelyet a cédrus moha alatt. Floridának majdnem minden fája, de kiválólág a cédrus és a sziklai tölgy, fehér mohval vannak befödve, mely ágaikról a földig nyulik le. Ha éjjel, holdfénynél a sivatag rónán egy ily magános tölgyet e mohköntösbe öltözködve, megpillantasz, azt hinnéd, kísértetet látsz, mely hosszú fátyolát maga után vonja. A jelenet nappal sem kevésbé festői; mert pillangók, ragyogó színű legyek, deliczék, zöld kajdácsok, azurkék szarkák egész raja lepi meg ezt a mohot, mely aztán úgy tűnik föl, mint fehér gyapjuból font szőnyeg, melyet európai művész keze tele himzett rovarokkal és csillogó tollazatú madarakkal.

E mosolygó hajlékokban, melyeket a nagy szellem készített, pihentük ki magunkat az árnyék alatt. És ha a szelek alászállottak az égből, hogy ezt a nagy cédrust ringassák, ha az ágakra épült e légi palota ide s tova himbálódott a védelme alatt szunnyadozó madarakkal és vándorokkal, ha ez ingó épület rejtekeiből és boltozataiból ezer meg ezer sóhajtó hang ömlött ki: soha a régi világ csodái nem értek föl a sivatag ez emlékének bűbájival.

Minden este nagy tüzet raktunk, s pihenőkunyhót építettünk magunknak, négy karóra fektetett fakéregből. Ha egy vadpulykát, örvös galambot vagy erdei fáczánt ejtettem el, fölfüggesztettük a zsákmányt egy meggyujtott tölgy

mellé vert rúd végére, s a szélre bíztuk vadász-
zsákmányom forgatását a tűz körül. Ettünk
sziklabélnek nevezett mohot, ettük a nyirfa
czukorédes héját s a májusi almát, melynek
olyan ize van, mint a baracznak és málnának.
A fekete dió, a jávor- és szumákfa szolgáltatta a
bort ebédünkhez. Néha elmentem keresni a nád
között egy növényt, melynek kürtös hosszú kelyhe
egy pohárnyi tiszta szinharmatot tartalmazott.
Áldottuk a gondviselést, mely egy virág gyönge
szárára helyezte tiszta forrást büzhödt mocsárok
közepett, miként a bútól marczangolt szív fene-
kére rejté a reményt, miként az élet nyomorai-
nak öléből szokta fölfakasztani az erényt.

Oh! de nem sokára azon meggyőződésre
jöttem, hogy Atalának látszó nyugalmaiban csa-
latkozáam.

Minél tovább haladtunk, annál szomorúbbá
vált. Olykor ok nélkül összerázkódott s hirte-
len visszafordítá fejét. Olykor azon kaptam
rajta, hogy szenvedélyes tekintetet szegzett rám
s azután mély búbánattal nézett föl az égre. A mi
engem leginkább kétségbe ejtett, egy titok, egy
lelke mélyén rejtegetett gondolat vala az, melyet
én szemeiből olvastam ki. Szünetlenül vonván
magához és ismét eltaszítván magától élesztve
és ismét lerombolva reményeimet; midőn már
azt hittem, hogy kissé behatoltam szívébe, ismét
ugyanazon a ponton találtam magamat. Hány-
szor mondotta nekem:

— Oh ifju kedvesem! szeretlek, mint az erdők árnyát a nap forróságában. Szép vagy te, mint a vadon, minden virágaival, minden szellőivel együtt. Ha föléd hajlom, reszketek; ha kezem a tiedbe zárul, azt hiszem, hogy mindjárt meghalok. Multkor, míg keblemre borúlva pihentél, a szél arczomra zilálta fürteidet: azt hittem, hogy láthatatlan szellemek gyöngéd érintését érzem. Igen, én láttam az Occona hegy őzikéit, hallottam éltes férfiak beszélgetéseit; de az őzek szelidsége és az aggok bölcsesége nem oly kellemesek, nem oly meghatók, mint a te szavaid. És mégis, szegény Saktász! én nem leszek neked soha feleséged!

Az örökös ellenmondások Atala szerelme és vallása közt, gyöngédségének odaadása és erkölcsének szüziessége, jellemének büszkesége és mély érzelműsége, lelkének magasztossága a nagy —, fogékonysága a kis dolgokban: mindez egy kimagyarázhatatlan lénynyé tette őt előttem. Gyöngé uralmat nem gyakorolhatott Atala egy férfi fölött; ő, ki teljes volt szenvedélyekkel, teljes vala hatalommal is; vagy imádni kellett őt vagy gyűlölni.

Tizenöt éji fárasztó utazás után az Allenghany heglánczhoz jutottunk s elértük egy ágát a Tennessee folyónak, mely az Ohióba ömlik. Atala tanácsától segítve, egy sajkát építettem s bevontam azt a szilvafa gyantájával, előbb a kéregdarabokat csergyökerekkel kötöztén össze.

Azonnal hajóra is szállottunk s engedték magunkat a folyó árjától vitetni.

Stikoe indián falu, pyramisszerű sírjaival s romban heverő kunyhóival balról tűnt elő, a mint egy előfokot körülhajóztunk; jobbról pedig Keow völgyét hagytuk el, melynek véglátpontján Jore falu kunyhói függenek a hasonló nevű hegy szirthomlokzatán. A folyó, mely bennünket magával ragadt, magas és meredek sziklák közt folyt, melyeknek végpontján a lenyugvó napot szemléltük. E mély csöndbe merült magányt nem zavarta ember jelenléte. Egyetlen indián vadászt láttunk, ki kezijára támaszkodva s mozdulatlan állva egy szikla csúcsán, ércszoborhoz hasonlított, melyet e vadon nemtőjének emeltek a hegytetőn.

Atala és én emeltük hallgatagságunkkal a jelenet némaságát. Egyszerre azonban megcsöndíti a száműzetés leánya kesergő, búbánatos hangját; énekelt a messze elhagyott hazáról:

«Boldogok, kik nem látták még az idegen ünnepélyek füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek!

«Ha a Mississippi kék szarkája Florida picziny papagájának mondaná: Miért keseregsz oly búsan? Nincsenek-e itt számodra szép vizek, kellemes árnyak s mindenféle eledel, szintűgy, mint erdeidben? Igen — felelné a rödpenő madárka — de fészke ott maradt a jázmin-bokorban; ki hozza azt el nekem? És

az én rónahazám napját, visszaadhatod azt énnekem?

«Boldogok, kik nem látták az idegen tűzhely füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek!

«Fáradalmas út órái után leül a vándor szomorúan. Szemléli maga körül az emberek hajlékait; a vándornak nincs tenyéryn timer helye is, a hol fejét lehajtaná. A vándor kopogat a kunyhón, keziját leteszi az ajtó mögé, szállást és nyughelyet kér. A gazda elutasító intést tesz kezével, a vándor újra fölveszi iját és visszatér a vadonba.

«Boldogok, kik nem látták az idegen tűzhelyének füstjét s csupán atyáik lakomáinál ültek!

«Csodás történetek, a kandalló körül beszélve el, gyöngéd ömlengései a szívnek, hosszú és az életre oly nélkülözhetlen megszokása a szeretetnek: ti töltétek be azoknak napjait, kik szülőföldjüket nem hagyták oda! Sirjok hazájokban van; rajta derengenek a nyugvó nap sugarai, a jó barátok könnyei, a vallás szent varázsa.

«Boldogok, kik nem látták soha az idegen ünnepélyek füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek!»

Így énekelt Atala. Panaszhangjait semmi nem zavarta, hullámok fölött sikamló sajkánk szelid zaján kívül. Csak két-három helyen kapta föl azokat egy gyöngre visszhang; az átkiáltotta egy

gyöngébbhez, ez ismét egy harmadik még sokkal gyöngébbhez. Azt hitte volna az ember, hogy két, egykor, mint mi, oly boldogtalan szerelmesek lelke, kiket a megindító dallam odacsalt, kedvét leli benne, hogy a dal végső hangjait a hegyek közt vissza-visszasóhajtsa.

Ezalatt a magánosság, a szeretett lénynek szakadatlan jelenléte, sőt viszontagságainak is minden perczen megkettőztették szerelmünket. Ereje kezdte elhagyni Atalát, s a szenvedélyek, kimerítvén testét, már-már diadalt ültek erénye fölött. Szüntelen könyörgött anyjához; úgy látszik, mintha annak haragvó árnyékát akarná megengesztelni. Olykor kérdezte tőlem, hogy nem hallok-e panaszló hangokat s nem látok-e a földből lángot jönni föl? Én pedig, fáradtságtól kimerülten, de mindig égve a vágytól s gondolva, hogy úgy is talán menthetlenül el vagyok veszve e rengeteg közepén: százszor voltam már azon a ponton, hogy menyasszonyomúl karjaimba zárlam őt, százszor ajánlottam neki, hogy építsünk egy kunyhót itt a folyó partjain és rejtőzzünk el abban. De ő mindig ellenezte. — Gondold meg, szólt hozzám, ifju barátom, hogy a harczos éltevel hazájának tartozik. Mi egy nő azon kötelességekhez képest, melyeket neked teljesítned kell! Légy bátor, Utalissi fia, ne zugolódjál sorsod ellen. Az ember szive olyan, mint a folyam szivacs, mely most a vidám napok idején tiszta hullámot iszik, de majd iszapos habtól dagad

meg, ha az ég fölzavarta a vizeket. Van-e azért a szivacsnak joga mondani: Én azt szeretném, hogy soha se legyen zivatar és hogy a nap soha ne süssön égető sugarakkal.

Oh René! ha félsz a szív háborgásától, a magánytól kell óvakodnod. A nagy szenvedélyek zárkóztak szoktak lenni; a vadonba vinni, annyit tesz, mint uralmokba helyezni be őket. Gondtól és félelemtől elgyötörten, kitéve annak, hogy ellenséges indiánok kezébe esünk, hogy a vizek nyelnek el, hogy mérges kígyó mar meg, hogy a vadak tépnek szét, alig-alig találva csak szűk táplálékot is, és nem tudva, merre irányozzuk már most lépésünket: úgy látszik, hogy szenvedéseink már nem növekedhetnek többé, midőn egy véletlen esemény a mértéket csordultig betöltötte.

A kunyhóktól való menekülésünknek huszonhetedik napján történt ez. A tűzhónap * kezdette meg futását; minden jel vihart hirdetett. Azon óra tájban, mikor az indián nők fölfüggesztik a mezei szerszámokat a szádafa ágaira és a kajdácsok elbúnak a cziprusok odúiba: az ég elkezdett borúlni. A magány hangjai elenyésztek, csönd lett a vadonban, az erdők fölött mély nyugalom terült el. Nem sokára távoli mennydörgés moraja, a mint közelebb-közelebb jött ezen, a világgal egykorú rengeteghez, hatalmas zúgást keltett a

* Julius hónap.

fák között. Az elmerüléstől félve, siettünk a folyó partjára szállani s elvonulni az erdőbe.

A hely, hol kiköténk, mocsáros terület vala. Csak bajjal hatolhattunk előre a szúrós magyal boltívei alatt, a vadszőlő vesszői, indigószárak és kúszó növények között, melyek lábainkat zsineg módjára behálózták. Az iszapos föld süllyedezett köröttünk s készen lehettünk minden pillanatban hogy sárgödör nyel el bennünket. A számtalan rovarok, roppant denevérek majdnem szemünket verték ki; csörgő kigyók csörömpöltek mindenfelé; farkas, medve, falánk borz, a kis tigris, melyek e rejthelyekre búttak, betölték azokat ordításukkal.

Ezalatt a sötétség megkétszereződik; a terhes föllegek az erdő árnyába ereszkednek alá. A borúlat meghasad s a villám egy gyorsan ellobbanó tűzbarázdát rajzol. Rohamos szél szakad föl nyugot felől, felhőt felhőre hömpölyítve; az erdők meg-meggörnyednek, az ég perczről-perczre meghasad s a repedéseken át új egek és lángoló mezők láthatók. Mily borzasztó, mily nagyszerű látvány! A villám fölgyújtja az erdőt; az égés elterjed a fákon, mintha lángfürtjeik nőnének; szikra- és füstoszlopok ostromolják a felhőket, melyek a roppant lángtengerbe ontják alá villámaikat. Azután sűrű homályba burkolja a Nagy Szellem a hegyeket; e megmérhetetlen zúr öléből zavaros moraj támad föl; összevegyül a szelek zúgása, fák csikorgása, a vad állatok bőgése, a

tűzlángok zuhogása, a villám sokszoros lecsapása, mely sustorogva alszik ki a vizekben. Oh, a Nagy Szellem ért ahhoz!

E pillanatban is Atalán kívül nem láttam mást; egyedül ő reá gondoltam. Egy nyirfa lehajló törzse alatt sikerült őt az esőzuhatagtól megvédenem. Azon fa alatt ülve magam is, térdeimen tartva szerelmesemet, lábait kezeim közt melengetve, boldogabb valék, mint a fiatal asszony, midőn szerelmének gyümölcsét először érzi megmozdulni szive alatt.

A zivatar tombolására figyeltünk, midőn egyszerre csak Atala könnyét éreztem keblemre hullani. — Sziv viharja! — kiálték föl — a te esőd csöppje-e ez? — Azután szorosabban karolván át kedvesemet, szólék hozzá: — Atala! te rejtegetsz előlem valamit. Nyisd meg szivedet, oh én szépségem! hisz' oly jól esik az, ha baráti szem tekint lelkünk belsejébe. Beszélj el nekem azt a fájdalmas titkot, melyet oly állhatatosan takargatsz előlem. Oh! tudom én azt! te hazádat siratod! — Azonnal viszonzá ő. — Ember fia, hogyan siratnám én hazámat, mikor atyám nem is a pálmák honából való volt! — Hogyan? — válaszoltam én mély bámulattal — atyád nem a pálmák honából való volt? Hát ki hozott téged erre a világra? Felelj! — Atala e szavakat mondá:

— Mielőtt anyám Simighán harczoshoz menyasszonyi hozományúl harmincz kanczát, húsz bölényt, száz mérő makkolajat, ötven hódbört és

sok más gazdaságot vitt volna, ismert ő egy fehér bőrű embert. Anyámnak anyja azonban leányának arcát vízzel megfecskenké s kényszerítette, hogy menjen nőül a nagylelkű Simighánhoz, ki hasonló vala egészen egy királyhoz, ki tiszteletben vala a népek előtt, mint egy nemtő. De anyám azt mondta új férjének: — Az én méhem fogadott magába. Ölj meg engem! — Simighán válaszolt neki: — A Nagy Szellem óvjon meg engem oly rossz cselekedettől. Nem csonkítlak meg, nem vágom le se orrodát, se füleidet, mivelhogy őszinte valál s csalással nem mocskoltad be nászágyamat. Méhed gyümölcse az én gyümölcsöm leend, nem látogatlak meg a rizsmadár elköltözte előtt, míg a tizenharmadik hold nem ragyog föl. Ez idő alatt aztán kiszálltam anyám öléből, kezdettem nőni, s büszke voltam, mint egy spanyol- és mint egy vadnő. Anyám keresztvénné növelt, hogy az ő istene és atyám istene az én istenem is legyen. Azután meglátogatta őt a szerelem emésztő bánata és leszállott a bőrökkel megbélelt gödörbe, melyből soha többé nem jő vissza az ember.

Ez volt Atala története.

— És ki volt hát atyád, szegény árva? — kérdezém tőle. — Hogy nevezték a földön az emberek s mely nevet viselt a szellemek közt.

— Én soha nem mostam atyám lábát — mondá Atala; — csak azt tudom, hogy nővérével élt Sz.-Augustin városban és hogy mindig

hű maradt anyámhoz. Fülöp volt neve az angyalok közt, az emberek úgy hívták, hogy Lopez.

E szavakra oly kiáltás tört ki belőlem, hogy a vadon visszhangzott bele s örömujongásaim zaja a vihar zúgásába vegyült. Szívemhez szorítva Atalát, zokogva kiálték föl:

— Oh testvérem! oh Lopez leánya! jóltevőm leánya!

Atala rémülten kérdezte, hogy honnan jön fölindulásom; de midőn megtudta, hogy Lopez volt nemeslelkű gazdám, ki Sz.-Augustinban fiává fogadott, s kit azért hagytam el, hogy szabad legyek: ő maga is örömtől és zavartól fogódék el.

Szívünk csordultig telt meg örömmel, midőn ez a testvéri barátság is beszállott hozzánk, hogy szeretetét szerelmünkhez kapcsolja. Ezentúl Atala küzdelmei hiábavalókká kezdtek lenni; hiába éreztem, hogy egyik kezét kebléhez emelte s valami rendkívüli mozdulatot tett; már megragadtam őt, már megrészegültem leheletétől, már a szerelem varázsitalát ittam ajkain. Szemeimet égre emelve, villámok fényénél, az Örökkévaló jelenlétében, karjaim közt tartottam menyasszonyomat. Menyegzői pompa! méltó szerencsétlenségünk és szerelmünk nagyságához; fölséges erdők, melyek folyondáros ágaitokat s lombkúpjaitokat nászágyunk függönyei s mennyezeteként rengettétek fölöttünk; lánggal lobogó fenyők, melyek lakodalmi fáklyaínkat

képeztétek; megáradt folyam, mormoló hegyek, rémítő és magasztos természet: mind csak arra-valók valátok-e ti, hogy megcsaljatok bennünket s nem tudtátok-e csak egy perczre is titokzatos borzalmaitokba zárni egy szegény ember boldogságát! . . .

Atala már csak gyöngye ellenállást tanusított, már közel voltam a boldogság pillanatához, midőn egy viharos villám, ropogó dörgéstől követve, széthasítja az árnyak sűrűjét, betölti az erdőt kénszaggal és világossággal s lábunk elé vág egy szétforgácsolt fát. Mi futásnak eredünk. Oh, édes meglepetés! . . . a mély csöndben, mely a mennydörgést követte, harangszót hallunk? Megdöbbenve hallgatunk mindketten e hangra, mely oly szokatlan a vadonban. Ugyane perczben egy kutya kezd ugatni a távolban, mindjobban közeleg, megkettőzi csaholását, hozzánk érkezik, örömében vonítva hengerül lábaink elé; majd egy öreg remete, kezében kis lámpát tartva, jött felénk az erdő homályán keresztül.

— Legyen áldott a gondviselés! — kiáltott azonnal, a mint bennünket észrevett. — Jó régóta kereslek benneteket. Kutyám érezte közel-léteteket a zivatar kezdete óta s ő kálauzolt ide. Jó Isten! milyen ifjak! Szegény gyermekek! szegény gyermekek! mennyit kellett kiállaniok! No menjünk! Hoztam egy medvebőrt, az jó lesz annak a fiatal nőnek; egy kis bor is van kulacsomban. Dicsértessék az isten minden mun-

kaiban! nagy irgalmú ő és véghetetlen az ő jósága!

Atala a szerzetes lábaihoz borúlva, mondá:
— Imádság főnöke! én keresztyén vagyok;
az ég küldött el téged megmentésemre.

— Lányom — felelé a remete, fölemelve őt —
mi meghúzzuk rendesen a térítő szerzet harang-
ját éj és zivatar idején, hogy hívójelt adjunk az
idegennek, s az Alpokon és Libánon hegyén lakó
testvéreink példája szerint betanítottuk kutyán-
kat az eltévedt utasok fölfedezésére.

A mi engem illet, én alig tudtam felfogni
a remete e szavait; ez a keresztyéni szeretet
előttem oly emberfölöttinek tűnt föl, mintha csak
álmodnám. A kis lámpa fényénél, melyet tar-
tott a szerzetes, víztől csepegő szakállát és haját
pillantám meg; lábait, kezeit és arcát véresre
karczolta a tüske.

— Aggastyán! — szólítám meg végtére —
micsoda szived van neked, ki nem féltél, hogy a
villám agyonsujt?

— Félni! — válaszolt az öreg némi heves-
séggel — félni, mikor emberek forognak veszély-
ben, kiknek én segélyökre lehetek! Ugyan mélt-
atlan szolgálja volnék én Jézus Krisztusnak!

— De tudod-e — szólék — hogy én nem va-
gyok keresztyén?

— Fiatal ember! — válaszolt a remete —
kérdetem-e én hitedet? Jézus Krisztus nem
mondta: Az én vérem ezt váltja meg és nem

amazt. Ő meghalt a zsidóért és pogányért, ő nem látott az emberekben mást, csupán testvéreket és szerencsétleneket. A mit én itt művelek érettetek, az igen csekély dolog; másutt egészen más gyámolítást lelnétek; de annak érdeme nem szabad hogy a papokra háramolják vissza. Mik vagyunk mi, gyöngé remeték, hanem ha gyalgó eszközei egy mennyei kéznek? És melyik harczos volna elég gyáva, hogy hátráljon akkor, midőn főnöke, kezében keresztel, homlokán töviskoronával, jár előtte, segílyt viendő az embereknek?

E szavak megragadták szivemet; csodálat és elérzékenyülés könnyei hullottak szemeimből.

— Kedves gyermekeim! — mondá a térítő — én ez erdőkben a ti vad testvéreitekből alkottam egy kis nyáját és azt vezérlem. Barlangom meglehetősen közel van ide a hegyen; jöjjetek hozzám fölmelegedni; nem fogjátok ugyan ott az élet kényelmeit föltalálni, de találtok legalább hajlékot; még azért is köszönettel tartozunk az isteni jósnak, mert hány ember van, ki abban is szükségét lát.

A földművesek.

Vannak igazak, kiknek lelkiismerete oly nyugodt, hogy nem is lehet hozzájuk közel lenni a nélkül, hogy részeseivé ne legyünk a

lelki békének, mely szivökből és beszédökből — úgy szólván — kiárad. Minél tovább beszélt a remete, annál inkább éreztem szenvedélyeimet csillapodni keblemben; sőt még a vihar is elvonulni látszék az ő szavára. A felhők nemsokára szétoszlottak annyira, hogy lehetségessé vált elhagynunk menhelyünket. Kimentünk az erdőből s egy magas hegyhátra kezdtünk fölfelé mászni. A kutya elől járt, a kialudt lámpát egy bot végén vivé. Én Atala kezét fogtam s a hittedítő után mentünk. Gyakran visszafordult ő felénk, szájalommal szemlélvén szerencsétlenségünket és fiatalságunkat. Egy könyv függött nyakán s egy fehér botra támaszkodott. Termete magas vala, arcza halvány és sovány, kinézése egyszerű és nyílt. Vonásai nem élettelenek és elmosultak voltak, milyenek a szenvedély nélkül született emberéi szoktak lenni; látszott, hogy sok rossz napokat élt le; homlokának redői a szenvedélyek szép sebhelyeit mutatták, melyeket az erény s isten- és emberszeretet gyógyítottak meg. Ha előttünk mozdulatlanul állva beszélt: hosszú szakálla, szerényen lesütött szemei, hangjának szeretetteljes csöngése, mind bizonyos nyugalmat és magasztosságot tükrözött vissza. A ki, mint én, Aubry atyát botjával és imakönyvével egyedül mendegélni látta a vadonban, az igazi fogalmat alkothat magának egy keresztyén földi vándorról.

A hegyi ösvényeken tett félórányi menetel

után megérkeztünk s hittérítő barlangjához. Röpkénylombok közt s az esőtől a szikláról letépett tökindákon keresztül lementünk abba. Nem volt a barlangban egyéb, csupán dinnyelevélből készített fekhely, egy tőkhéjből készült vízmerítő edény, néhány faedény, egy ásó, egy szelidített kigyó s egy kőlapon, mely asztal gyanánt szolgált, a feszület s a keresztyének szent könyve.

A régi napok embere száraz levéllel tüzet gyújtott, tengerit morzsolt össze két kő közt, pogácsát csinált abból s a hamuba tette, hogy megsüljön. Midőn ez a pogácsa a tűzön szép arany-szinűvé vált, egészen forrón elénk tette egy jávorfa-edényben. Az est visszanyerte vidámságát; a «nagy szellem» szolgája fölszólított bennünket, hogy üljünk a barlang nyílása elé. Követtük őt e helyre, mely határtalan kilátást nyújtott a vidék fölött. A zivatar maradványa ziláltan kóválygott kelet felé; az erdő tüze, melyet a villám gyújtott föl, még csillogott a távolban; a hegy alján egy fenyőerdő egészen le volt döntve az iszapba; a folyó zavaros hullámai sáros agyagföldet, fatörzseket, állathullákat s döglött halakat — melyek ezüstös hasukkal fölfelé lebegtek a vízszínen — sodortak magokkal.

E jelenet látományai között beszélte el Atala történetünket a hegy öreg nemtőjének. Szive el-lágyult az aggastyánnak, könnyei szakállára per-regtek alá.

— Gyermekem, — szólott Atalához, — Isten kezébe kell letenni szenvedéseiteket, kinek dicsőségéért már oly sokat tettetek ; ő visszaadja nektek a nyugalmat. Látjátok-e, hogy füstölögnek az erdők, hogy apadnak el a megáradt hegyi patakok, hogy oszolnak szét a fellegek ; hiszitek-e, hogy a ki ily zivatart le tud csöndesíteni, nem tudná lecsillapítani az emberszív háborgását ? Ha nincs jobb menedékhelyetek, kedves leányom ! fölajánlok nektek egy helyet azon nyáj közepett, melyet én voltam szerencsés Jézus Krisztushoz szólítani. Saktászt oktatni fogom a keresztyén hitben s férjül adom hozzád, mihelyt magát méltónak mutatja arra.

E szavakra térdre estem a remete előtt és örömkönnyeket sírtam. De Atala halvány lett, mint a halál. Az aggastyán jóságosan emelt engem föl s én akkor vettem szemügyre, hogy mindkét keze meg van csonkítva. Atala egy pillanat alatt fölfogta szerencsétlenségét.

— Oh, a barbárok ! — kiáltott föl.

— Lányom ! — válaszolt az öreg szelid mosolylyal, — mi ez ahhoz képest, a mit isteni mesterem szenvedett ? Ha bálványimádó indiánok bántottak is engemet, hiszen ők szegény vakok, kiket Isten egy napon megvilágosítand. Én még jobban szeretem őket azon mértékben, a mint ellenem gonoszt követtek el. Nem tudtam otthon maradni hazámban, hova visszatértem és a hol egy magasztos lelkű királynő azon tiszte-

letben részesített, hogy apostoloskodásom e csekély jeleit megtekinteni kívánta. És minemű dicsőségesebb jutalmat kaphattam volna fáradozásaimért, mint azt, hogy megnyertem vallásunk fejétől az engedélyt, ezen megcsonkitott kezekkel végezhetnem a szent áldozást? Ily megtiszteltetés után nem volt más hátra, mint hogy arra érdemessé igyekezzem tenni magamat; visszajöttem tehát az új világba, hogy éltem hátralevő részét Isten szolgálatára szenteljem. Nem sokára harmincz éve, hogy e vadonban lakom, s holnap huszonkét éve lesz, hogy e sziklát birtokomba vettem. Midőn e vidékre érkeztem vala, csupán kóborló családokat találtam itt, kiknek erkölceik szilajak, éltők nagyon nyomorú volt. Én hirdetem nekik a béke szavát és erkölceik fokonyként szelidültek. Most egyesülve élnek itt a hegy tövén. És míg az üdvösség utját mutogattam nekik, igyekeztem őket az élet legnélkülözhetetlenebb mesterségeire is megtanítani; a nélkül azonban, hogy nagyon is messze vittem volna őket, inkább megtartottam e becsületes embereket azon egyszerűségben, mely a boldogság föltétele. Én magam pedig, félvén, nehogy jelenlétem terhes legyen rájuk, visszavonultam e barlangba s ide jönnek ők tanácsot kérni tőlem. Itt, távol az emberektől, csodálom Istent az ő magános vadonjainak nagyszerűségében; itt készülök a halálra, melyet öreg napjaim immár előre hirdetnek.

Szavait bevégezve, térdre borult a remete, s mi is követtük példáját. Fönhangon kezdett egy imát mondani, melyre Atala felelgetett. Keleten még villámfényben úszott az égbolt; nyugaton pedig három nap csillogott egyszerre a felhőkön, Néhány a vihartól szétriasztott róka előrenyújtott orral szaglálódott a mélységek széle fölött; hallani lehetett a növények reszketését, a mint az esti szellőtől szikkadozva, levert kocsányait újra fölemelték.

Bementünk ismét a barlangba, hol a remete ciprus-mohából készített ágyat Atala számára. Mély tikkadtság tükröződött a szűznek szemeiben és mozdulataiban; oly tekinteteket vetett Aubry atyára, mintha vele valamely titkot óhajtana közölni; azonban úgy látszék, hogy valami visszatartja szándékában; talán az én jelenlétem, talán bizonyos szemérem, vagy vallomása siker telenségének gondolata. Hallottam, hogy az éj közepén fölkel, kereste a remetét, a ki azonban, a mint a fekhelyet elkészítette, elment az ég szépségét csodálni s imádkozni az Istenhez a hegy tetőjén. Elmondta nekem másnap, hogy az szokása neki, még tél idején is, mivel gyönyörörel annak nézésében, hogy az erdők miként hintázzák megkoppasztott csucsaikat; szemlélni az égen repülő felhőket, hallani a szelek és a vadon zuhatagjainak moráját. Nővérem tehát kénytelen volt ágyára visszatérni, hol el is szenderült. Oh, jaj nekem! én reménynyel eltelve, Atala

gyöngeségében csak a bágyadtság mulékony jelelt láttam!

Másnap a pirók és gúnyos rigó énekére serkentem föl, melyek a barlangot környező akác- és babérfákon fészkeltek. Kimentem szakasztani egy magnolia-rózsát; föltűztem a hajnal könnyeitől nedves virágot alvó Atalám fejére. Azt reménylettem — hazám vallásos hite szerint — hogy e virágnak egy harmatcsöppjébe valamely anyja emlőjén meghalt kis gyermek lelke szállott, s azt egy boldog álom leendő menyasszonyom keblébe viszi át. Azután fölkerestem gazdánkat. Rám várakozva találtam; egy vénség miatt ki-dőlt fenyő törzsén ült, köntöse széleit két zsebéhez akasztva föl; kezében pedig olvasót tartott. Fölszólított, hogy menjek vele a térítői telepre, míg Atala nyugszik. Ajánlatát elfogadtam s rögtön útra keltünk.

A hegyről lemenőben néhány tölgyet vettem észre, melyekre mintha a nemtők rajzoltak volna különös jegyeket. A szerzetes elmondá, hogy ő maga metszette be azokat s hogy azok egy régi, Homér nevű költőnek versei s egy másik még régibb költő mondásai, a kit Salamonnak neveztek. Volt valami rejtélyes összhang a régi idők ezen bölcsesége s a mohrágta versek közt s a vén remete, ki azokat bemetszé és a tölgyek közt, melyek neki könyvül szolgáltak.

Az ő neve, kora, kiküldetésének napja is föl volt jegyezve egy nádra, mely a fák alatt

nőtt. Csodálkozám ez utóbbi emlék törékeny voltán.

— Tovább tart az is még, mint én, — válaszolt a jó öreg — s többet ér, mint azon kevés jó, a mit én tettem.

Innen egy völgy nyílásához értünk, hol csodás művet pillantottam meg. Egy természetes hid volt az, hasonló a Virginiában levőhez, melyről talán hallottál már beszélni. Az emberek, fiam! kivált pedig a te hazádbeliek, gyakran utánozzák a természetet s másolatuk mindig törpén üt ki. Nem így van a természettel, mikor az látszik utánozni az emberek műveit, mert a természet ilyenkor is mintaremekeket szokott alkotni. Hidakat ver egyik hegy csúcsától a másik hegy csúcsáig, felhőkbe nyúló utakat készít, folyamokból csatornákat vezet le, hegyeket oszlopokká vés ki, tengerekből medenczét terem.

Keresztülmentünk e hid egyetlen íve alatt s más csodaművet láttak szemeink. A térítőtelep indiánjainak temetője volt az, vagy a *halál ligete*. Aubry atya megengedte az ujon megtérteknek, hogy ősi szokásuk szerint temetkezzenek, hogy sírkertjöknek régi vad nevét megtartsák; csupán egy kereszttel szentelte föl ezen helyet.* A kert mint valami közös szántóföld, annyi darabra volt

* Aubry atya úgy tett, mint a jezsuiták Chinában, kik megengedik a benszülötteknek, hogy ősi szokásuk szerint kertjeikben temessék el rokonaikat.

fölosztva, a hány család lakott a telepen. Minden részlet külön-külön egy-egy berket alkotott, mely változatosan volt berendezve azoknak izlése szerint, kik ültették. Egy csermely kigyózott nesz-telenül e liget közepén, a *béke csermelyének* hívták azt. A lelkek e mosolygó menhelye kelet-ről azon hidtól vala bezárva, mely alatt eljöt-tünk, két halom szegélyezte észak és dél felől, csupán nyugotra nyílt belőle szabad kilátás, hol egy nagy fenyő-erdő emelkedett. Ezek a vörös, zöldesen márványozott fák sudarai, csúcsukig ágak nélkül nyulva föl, magas oszlopokhoz ha-sonlítának, s a holtak e templomának oszlopcsar-nokát képezték. Áhitatos moraj uralgott vala abban, hasonló az orgona tompa zúgásához a templom boltívei alatt; de ha a szentély belső-jébe ment be az ember, ott csak a madarak hym-nuszait hallá, melyekkel a holtak örök emlékét ünnepelték.

A ligetből kiérve, a missió falva tűnt föl előttünk. Tó partján feküdt az, virággal hintett róna közepén. Magnolia- és tölgy-fasor között jutot-tunk oda, melyek egyikét szegélyezték azon régi utaknak, milyenek a Kentuckyt és Floridát elvá-lasztó hegyek felé találhatók. Az indiánok, mi-helyt észrevették lelkipásztorukat a síkon, azon-nal abbahagyták munkájokat és siettek felé. Egyik ruháját csókolta, mások segítették menésében; az anyák fölemelték karjaikon kisdedeiket, hogy megmutassák nekik a Jézus Krisztus emberét, ki

könnyekben tört ki. Menetközben tudakozódott, hogy mi adta magát elő a faluban; tanácsot adott ennek, szeliden feddette amaszt; beszélt az aratásról, a gyermekek oktatásáról, vigaszt nyújtott a szenvedőknek s Isten nevét minden mondásába beszőtte.

Ily kíséret között egy nagy kereszt alá jutánk, mely az út szélén állott. Itt szokta az Isten szolgálja vallásának szertartásait végezni. — Kedves ujdonszülötteim az Urban! — szólott a tömeghez fordulva — egy testvérünk s egy asszonyatyánkfia érkezett hozzánk s mi örömünket még inkább növeli, látom, hogy az isteni gondviselés megkimélte tegnap vetéseinket. Ime! két nagy ok, hogy ezért hálát adjunk neki. Nyujtsunk hát szent áldozatot Istennek s nyilvánítson kiki mély áhítatot, élő hitet, határtalan hálát és alázatos szívet.

Az Isten papja azonnal fehér talárt ölt magára, mely eperfa háncsából készült; a szentelt edényeket előveszik, a kereszt aljában levő ládából; az oltárt fölállítják egy szikladarab fölött, vizet merítnek egy közeli forrásból, vad szőlőfürtből kerül ki az áldozati bor. Mindnyájan letérdeltünk a nagy fűben; az isteni tisztelet megkezdődött.

A hajnal, föltünvén a hegyek mögött, lángba borítá keletet. Minden arany- és rózsaszínt öltött a vadonban. Az annyi ragyogvány által előre hirdetett napcsillag fölkelte végre a fénytengerből s első sugára a szentelt ostyára szállt, melyet a

pap e pillanatban emelt magasra. Oh szent varázsa a hitnek! Oh, magasztos nagyszerűsége a keresztyén imádásnak! Áldozárul egy öreg remete, oltárul egy szikla, templomul a vadon, gyülekezetül ártatlan vademberek! Nem, én csöppet sem kétlem, hogy azon perczben, a mikor a földre borultunk, betelt a nagy titok, Isten leszállott a földre, mert én éreztem, hogy szivembe beszállott.

Az áldozat után, melynél csupán Lopez leányának éreztem hiányát, bementünk a faluba. Ott a legmeghatóbb vegyülete uralgott a társadalmi és a természeti életnek. Az ősi pusztá egy nagy czipruserdejének szögletében a kezdetleges földművelés képe volt szemlélhető; aranykalászok hullámzottak a ledöntött tölgyderék fölött; egy nyár kvéje foglalta el a háromszázados tölgy helyét. Lángba borított erdőket lehetett látni mindenfelé, a mint sűrű füstgomolyokat bocsátottak az ég felé; azután az eke haladt előre lassan a gyökérmaradványok közt. Mérnökök jártak-keltek hosszú lánczokkal az elfoglalt területet kiosztani; a biróságok meghatározták az első tulajdont; a madár odahagyta fészket; a vadállat odúja kunyhóvá változott át; hámorok zugása lett hallható; a fejszezsapások utoljára bolygatták föl a visszhangot, mely maga is haldoklóban volt azon fákkal együtt, melyek közt eddig megvonta magát.

Gyönyörködve bolyongtam e jelenetek között, melyeket még kedvesebbé tett előttem Atala

képe s a boldogság álma, melyben szívemet ringatám. Bámultam a keresztyénség diadalát a műveletlen élet fölött; láttam, hogy az indián mikép polgárisul a vallás szavára; jelen voltam az ember és a föld első jegyváltásánál; az ember e nagy szerződésben átruházza a földre az ő verejtékének örökségét; s a föld ezért viszont kötelezi magát, hogy az aratás kévéit, az ember gyermekeit és hamvait hűségesen fogja hordozni.

Ezalatt egy gyermeket hoztak a térítő elé, ki megkeresztelte azt virágos jázmin közt, forrás partján, míg másfelől — a játék és munka közepe — egy koporsó indult a halál ligetébe. Két jegyes egy tölgy alatt fogadta el a házassági áldást s aztán elhelyeztük őket a vadon egyik zugában. A lelkipásztor elől ment, itt és ott áldást mondva a sziklára és a fára és a forrásra; mint a keresztyének szent könyve szerint Isten hajdan megáldá a még nem szántott földet, adván azt örökségül Ádámnak. Ez a menet, mely nyájaival elegyesen követé szikláról sziklára tiszteletreméltó főnökét, megilletődött lelkem előtt az első családok azon vándorlását jeleníté meg, mikor Sem gyermekeivel az ismeretlen világon keresztül előrehatolt, követvén az előtte haladó napot. Meg akartam tudni a szent remetétől, hogyan kormányozza gyermekeit; mire ő nagy szívésséggel válaszolt:

— Nem adtam nekik semminemű törvényt; csupán arra tanítottam meg őket, hogy szeressék

egymást, imádják az Istent, reméljenek egy jobb életet. A világ minden törvényét magába zárja ez. Láthatsz a falu közepén egy, a többinél nagyobb kunyhót; az esős időszaknál az szolgál kápolnául. Ott összegyűlnek reggel és este dicsőíteni az Urat s ha én nem vagyok jelen, egy aggastyán végzi az imát, mert az öreg korral, mint az anyasággal, bizonyos papi méltóság van összekötve. Azután kimennek a mezőre munkálkodni; és ha szinte a birtokok szét vannak is osztva, hogy a gazdálkodást mindenki megtanulja, de a gabona közös raktárba helyeztetik el, hogy a testvéri szeretetet fõntartsuk. Négy aggastyán osztja szét egyenlõen a munka termékeit. Gondold még ehhez a vallásos szertartásokat, a sok szent éneket, a keresztet, mely mellett az isteni szolgálatot végeztem, a szilfát, mely alatt szép napokon szoktam prédikálni, búzaföldjeinkhez közel esõ sirjainkat, folyamainkat, melyekbe kisdedeinket és ezen új Bethánia Szent Jánosait be szoktam meríteni; akkor tökéletes fogalmat szerezteél Jézus Krisztus e birodalmáról.

A remete szavai elbájoltak. Éreztem ez állandó és foglalatos élet fensõbbségét a vadak kóbor és henye élete fölött.

Oh, René! nem zugolódom én az isteni gondviselés ellen; de megvallom, hogy fájó bánat keserû érzése nélkül soha nem tudok visszaemlékezni ez evangéliomi társaságra. Mily boldoggá tette volna életemet egy kunyhó e partokon,

Atalával! Ott bevégeztem volna minden bolyongásaimat; ott egy feleséggel, nem ismerve az emberektől, elrejtve boldogságomat az erdők ölébe, ott megfutottam volna éltemet, mint azon folyók, melyeknek a vadonban még csak nevök sincs. És e béke helyett, melylyel akkor magamat biztatni merészeltem, mennyi vihar közt rohantak le napjaim! Örökös játéklapdája a sorsnak, kivetve minden partra, számüzve hosszú időre hazámból, visszatértemkor nem találva mást, mint romba dőlt kunyhómat, sirban nyugvó barátaimat: ennek kellett vala Saktász végzetének lennie!

A dráma.

Ha boldogságom álmodozása élénk volt, rövid tartamú is vala, s a fölébredés várakozott már rám a remete barlangjában. Meglepett, midőn déltájban oda érkezénk, hogy Atalát nem láttam élénk jőni. Valami hirtelen rémület fogott el. A barlanghoz menve, nem mertem Lopez leányát előszólítani; képzelődéstől elfogult szívem egyaránt megrettent volna, akár hang, akár hallgatás következett vala kiáltásomra. Még inkább elijesztve a homálytól, mely a sziklás bemenetnél uralgott, mondtam a hittérítőnek: Oh, kérlek: téged az ég kísér és bátorít; lépj be e homályba. Mennyire gyöngé az, kin a szenvedélyek ural-

kodnak! Mily erős az, ki Istenben bízik! E jámbor, hetvenhat évtől meghervasztott szívben több bátorság vala, mint az én ifjúságom egész hevében. A béke embere belépett a barlangba, én pedig künn maradtam, eltelve félelemmel. Csakhamar lassú erőtlen hang, sóhajtáshoz hasonló, szállt ki a szikla mélyéből s megüté fülemet. Kiáltásba törve ki, újra visszanyert erővel rohantam a barlang éjébe... Oh, atyáim szellemei, egyedül ti ismerhetitek azon látományt, mely szemeim előtt kitárult!

A remete egy fenyőfáklyát gyújtott meg reszkető kézzel tartá Atala ágya fölé. A szép ifju nő félig könyökére támaszkodva, ott feküdt haloványan, szétzilált fürtjeiben. Kínos izzadás gyöngyei ragyogtak homlokán; félig kialudt tekintete igyekezett még szerelmet kifejezni irántam; ajka még mosolyogni akart. Mint mennykőcsapástól sújtva, merev szemekkel, kitárt karokkal, félig nyílt ajkakkal állottam ott mozdulatlanul. Mély csend uralg e fájdalmas jelenet három személye közt.

A remete először töri meg, mondván:

— Csak a fáradság által okozott láz ez; és ha Isten akarataiban megnyugszunk, ő rajtunk könyörölni fog.

E szavakra szívem elállott vérkeringése újra megindult s a vadember ingatagsága szerint az ijedelem szélsőségéből hirtelen átcsaptam a bizalom szélsőségébe. De nem hagyott benne Atala

hosszú ideig. Szomorúan rázva fejét, intett, hogy lépünk közelebb fekhelyéhez.

— Atyám! — így szólt a paphoz intézve elgyengült hangon mondott szavait — közel vagyok a halál perczéhez. Oh, Saktász! halld meg kétségbeesés nélkül a gyászos titkot, melyet rejtettem előled, hogy ne tegyelek nagyon boldogtalanná és hogy engedelmeskedjem anyámnak. Kérlek, ne szakaszsz félbe fájdalmad kitörései által, melyek csak siettetnék hátralevő életem még néhány pillanatát is. Sok dolgot kellene elmondanom, és szívem bágyadozó veréseiről . . . a kimondhatlan fagyasztó súlyról, mely keblemet nyomja . . . érzem, hogy nem siethetek eléggé.

Néhány pillanatnyi hallgatás után folytatá Atala:

— Szomorú sorsom még talán előbb kezdődött, mint a napvilágot megláttam volna. Szerencsétlenség közt fogantatám anyám méhében, sok kint okoztam neki s életveszély között hozott a világra. Életemhez nem volt remény; hogy megmentsenek, anyám szent fogadást tőn; fölfogadta az angyalok királynőjének, hogy neki szentelendém szüzességemet, ha éltemet megtartja. Végzetes fogadalom, mely engem sirba dönt . . .

Tizenhatodik évembe léptem, midőn elvesztettem anyámat. Halála előtt néhány órával ágya mellé szólított. Lányom! — szólt hozzám egy hittérítő jelenlétében, ki végső pillanataiban vigasztalá — lányom! tudod, hogy micsoda foga-

dást tettem éretted. Meg akarnád-e hazudtolni anyádat? Oh, Atalám! oly világban hagylak téged, mely nem méltó egy keresztyén nő bírására, bálványimádók közt, kik üldözik atyád és anyád Istenét, azt az Istent, ki világra híván téged, csodálatosan tartott meg. Oh, kedves gyermekem! ha fölveszed a szüzi fátyolt, csupán csak a kunyhó gondjairól s azon gyászos szenvedélyekről mondasz le, melyek anyád keblét gyötörték. Jőjj hát kedvesem, jőjj! esküdjél a megváltó anyjának képeire, e szent egyházi atya és haldokló anyád kezeibe, hogy nem léssz áruló ellenem az ég színe előtt. Gondold meg, hogy én éretted köteleztem le magamat, azért, hogy megmentsem életedet; és hahogy nem teljesíted fogadásomat, anyád lelkét az örök kínoknak veted alá.

— Oh anyám! miért beszéltél ilyen! Oh szent vallás! mely boldogtalanságomat és boldogságomat adtad, mely megsemmisítesz és megvigasztalsz! És te, szenvedélyemnek, mely még a halál karjaiban is emészt, kedves és szomorú tárgya, te, oh Saktász, látod most, hogy szigorú sorsunkat mi hozta ránk! . . . Könnyeket árasztva, rohantam anyám keblére, megigértem mindent, a mit kívánt. A hittérítő elmondta fölöttem a rémületes szavakat, rám adta a fogadalmi jelvényt, mely engem örökre elkötelezett. Anyám átkával fenyegetett, ha fogadásomat valaha megrontanám; és miután a pogányok, val-

lásom üldözői, irányában megtörhetlen hallgatást kötött szívemre, karjai közt tartva engem, kiadta lelkét.

— Eleinte nem éreztem esküm veszélyeit. Buzgalommal eltelve, igazi keresztyén nő és a spanyol vérre, mely ereimben csörgedez, büszke levén, magam körött csak kezem birására méltatlan férfiakat látván: még örvendeztem rajta, hogy nincs más férjem, csak anyám Istene. Azután láttalak meg téged, mint szép fiatal foglyot; megszántam sorsodat, szólani merészeltem hozzád az erdőben, a máglya mellett; akkor kezdtem érezni fogadalmam egész súlyát.

Midőn Atala e szavakat bevégzé, én ököltre szorítva kezemet s a hittérítőre fenyegető tekintet vetve, fölkiáltottam: — Ez hát az a vallás, melyet annyira magasztaltál előttem! Átok az esküre, mely elrabolja tőlem Atalát! Átok az oly Istenre, mely a természetnek ellenébe szegezi magát! Ember, pap, mivégre jöttél te ez erdőkbe!?

— Hogy téged megmentselek, — szólott az aggastyán rettentő hangon, — hogy szenvedélyeidet megfékezzem s hogy elhárítsam fejedről, te istenkáromló, az égnek haragját! Nagyon jól áll, fiatal ember, neked, ki még alig léptél az életbe, panaszkodnod fájdalmaid miatt! Hol vannak szenvedéseid sebhelyei? Mutass rá a méltatlanságokra, melyeket túrtél! Hol vannak éryeid, melyek egyedül adhatnának némi jogot a

panaszra? Minemű hasznos szolgálatokat tettél? Mi jót cselekedtél? Hiszen, boldogtalan! te nem tudsz mást fölmutatni, csupán szenvedélyeidet és mégis az eget merészled vádolni? Ha, mint Aubry atya, harmincz évi száműzetést élsz le a hegyek között, akkor majd nem fogsz oly hirtelenkedve itélni az isteni gondviselés útjai fölött; akkor majd megérted, hogy te nem tudsz semmit, hogy te nem vagy semmi, és hogy nincs oly szigorú büntetés, oly rémítő szerencsétlenség, melyet a romlott test elszenvedni ne volna érdemes.

Az aggastyán villámszóró szemei, mellét verdeső szakállá, mennydörgő szavai Istenhez tették őt hasonlóvá. Fölségétől megsemmisülten, térdre hullva kértem bocsánatot kifakadásomért.

— Fiam! — felelt ő oly szelid hangon, hogy lelkiismeretmardosást kezdtem érezni keblemben, — fiam! nem magam miatt dorgáltalak meg. Hiszen, igazad van, kedves gyermekem, én keveset vittem végbe ez erdőkben s Istennek nincs nálam méltatlanabb szolgája. De hát fiam! az eget, az eget, azt sohasem szabad vádolnunk! Bocsáss meg nekem, ha megsértettelek. De halljuk nővéredet; talán van még mentőszer; ne csüggedjünk el a reményben. Bizony, Saktász! dicső az oly vallás, mely a reményből erényt csinált!

— Ifju barátom! — folytatá Atala, — te tanuja valál küzdelmeimnek; pedig annak csak

csekély részét láttad, a többit eltitkoltam előled. Nem, a fekete rabszolga, ki verejtékével öntözi Florida forró fövenyét, nem oly boldogtalan, mint Atala volt. Sürgettelek a menekülésre és mégis biztos voltam benne, hogy meghalok, ha eltávozol tőlem; féltem veled elfutni a vadonba és mégis áhitoztam az erdők homályát... Oh, ha csupán szüléket, barátokat, a hazát kellett volna elhagynom; sőt ha csupán (rémítő gondolat!) lelkem üdvének elvesztése lett volna kérdésben!... De a te árnyad, oh anyám! a te árnyad mindig mellettem volt s vádolt gyötrelmeiért! Hallám panaszaidat, láttam a pokol lángjait, melyek téged emésztének. Éjeim álomtalanok, rémképekkel teljeseek, nappalaim vigasztalanok valának. Az est harmata fölszáradt, a mint égő arcomra hullt; kinyitottam ajakimat a szellőnek; de a szellő a helyett hogy üdülést hozott volna rám, meggyuladt leheletem tüzétől. Mily kín volt szünetlen magam mellett látnom téged, távol az emberektől, mély vadonban, s érezni, hogy közted és köztem ledönthetlen korlát van. Életemet lábaidnál tölteni, szolgálni téged, mint rableány, ételedről, italodról, ágyadról gondoskodni a mindenség valamely ismeretlen zugában; rám nézve a legmagasabb boldogság lett volna; e boldogsághoz közel voltam, de élveznem azt mégsem lehetett. Mily tervekről nem álmodoztam! Mely ábránd nem támadt e szomorú szívben! Olykor szemeimet rád szögezve,

képes voltam ép oly oktalan, mint vétkes vágyakra vetemedni: majd azt óhajtottam, lennék bár veled egyetlen élő lény a földön; majd egy istenséget érezve, ki engem szörnyű fölindulásaimban visszatartóztatott, azt kívántam, hogy ez istenség semmisülne meg, csakhogy karjaidba zártan gördültem volna mélységből mélységbe az Isten és világ romjaival. Sőt most is ... mondjam-e? most is, mikor az örökkévalóság készül elnyelni, midőn a kérlelhetlen bíró előtt készülök megjelenni, e pillanatban is, midőn anyám iránti engedelmisségből életemetszüességem által megemésztetni örömmel látom, — oh, mily rémítő elemondás! — sajnálom, hogy nem voltam a tied!

— Leányom! — szakítá félbe a hitérítő — fájdalomad tulságba ragad. A szenvedély e rajongása, melynek magadat átengeded, ritkán igazságos, sőt még nem is természetszerű, és épen azért Isten szemében is kevésbé büntetésre méltó, mert inkább a lélek eltévedéséből, mint a szív romlottságából ered. Távoztasd hát el magadtól e kifakadásokat, melyek úgy is nem méltók ártatlanságodhoz. Aztán, kedves gyermekem! rohamos képzeleted fogadalmad felől is tulságos mérvben ejtett nyugtalanságba. A valóság nem követel emberfölötti áldozatot. Annak valódi érzelmei, mérsékelt erényei sokkal fölötte állanak valamely állítólagos hősiesség fölcsigázott érzelmeinek, erőltetett erényeinek. Ha eles-tél volna küzdelmeid között, hát hiszen, szegény

eltévedt bárány! a jó pásztor fölkeresett volna, hogy visszavigyen a nyájhoz. A megbánás kincsei tárva álltak előtted. Vérpatakok kellene, hogy hibáinkat az emberek előtt lemossuk; Isten előtt egyetlen könnycsepp elégséges! Nyugodjál hát meg, kedves leányom! állapotod nyugodtságot igényel; folyamodjunk Istenhez, ki szolgáinak minden sebeit meggyógyítja. Ha az ő akarata, mint reménylem, hogy kilábolj e betegségből, irni fogok a quebeci püspökhöz, neki megvan azon hatalma, hogy föloldozzon fogadalmaid alól, melyek szintén csak egyszerű fogadások, s aztán napjaidat férjedd, Saktászszaal körömben fogod letölteni.

Az ősznek e szavaira hosszasan tartó görcsös vonaglásba esett Atala, melyből csak annyira ocsult föl közönként, hogy borzasztó fájdalmairól jelt tudott adni. — Hogyan! — szólott, két kezeit szenvedélyesen tördelve — volt még mentőszer? Föl lehetett volna oldatnom fogadalmam alól? — Igen, leányom! — válaszolt a szent atya — lehet még most is! — Késő, nagyon késő! — kiáltott föl. — Meg kell halnom abban a pillanatban, mikor értesemre esett, hogy boldoggá lettem volna! Oh, miért nem ismertem meg előbb e szent aggastyánt. Ma mily boldogságban élhetnék veled, a keresztyén Saktászszaal... vigasztalva, megnyugtatta e magasztos pap által... e vadonban... örökre... oh! az nagy boldogság lett volna! — Csöndesülj

meg! — mondám neki, megragadva a szerencsétlennek kezét — csöndesülj le, hiszen megérjük azt a boldogságot. — Soha! soha! — mondá Atala. — Miért nem? — kérdezém. — Nem tudsz még mindent — kiáltott föl a szűz — tegnap ... a zivatar alatt ... majdnem megtörtem fogadalmamat, s anyámat majd hogy a pokol lángjaiba nem taszítám; már-már rám nehezült átká, már-már hazudtam Isten ellen, ki életemet megtartotta vala ... Midőn remegő ajkaimat csókoltad, nem tudád, nem tudád, hogy a halált öleled! — Oh ég! kiáltott a hittérítő — hát mit cselekedtél, kedves gyermekem? — Bűnt követtem el, atyám! — felelé Atala révedező szemekkel —; de csak önmagam vesztettem el és megmentettem anyámat.

— Mondd tovább! — kiálték iszonynyal telve el.

— Legyen hát! — mondá ő — előrelátva gyöngeségemet, mióta elhagytam kunyhóinkat, mindig hordoztam magammal ... — Mit? — borzadva kérdezém. — Mérget! — kiáltott föl a lelkiatya. — Igen! már szivemben van, — válaszolá Atala.

A fáklya kihullott a remete kezéből; én haldokolva rogytam Lopez leánya mellé. Az aggasztán mindkettőnket átölelt karjaival s a homályban mindhármunk zokogása összevegyült egy pillanatig a gyászos halotti ágy fölött.

— Ébredjünk föl, ébredjünk föl! — mondá

csakhamar lámpát gyújtva a bátor szerzetes. — Elvesztjük a legdrágább perczeket; daczoljunk, mint bátor keresztyének, a balsors csapásaival; kötéllel nyakunkban, hamuval fejünkön, vessük magunkat a legmagasabbnak lábaihoz, hogy irgalmát esdjük, vagy végzése előtt meghajoljunk. Talán még van idő. Leányom! tegnap este kellett volna dolgotat velem közölnöd.

— Igen atyám! — mondá Atala — hiszen kerestelek a mult éjjel; de Isten, hibáim büntetéseül, eltávolított tőlem Különben minden segély hasztalan lett volna; mert maguk az indiánok, különben mindenféle mérget illetőleg oly ügyesek, nem ismerik annak ellenszerét, a melyet én bevettem. Oh, Saktász! képzeld bámulatomat, midőn láttam, hogy a méreg hatása nem volt oly rögtöni, mint vártam! Szerelmem megkészteterte erőmet, lelkem nem tudott tőled oly gyorsan megválni.

Most már nem zokogás volt az, melylyel Atala elbeszélését félbeszakasztám, hanem oly túláradó kitörése a szenvedélynek, milyenre csak a vadak képesek. Örülten vonaglottam a földön, kezeimet tördelve, karjaimat marczangolva. Az öreg pap csudás gyöngédséggel fűtött egyiküinktől a másikhöz, ezernyi vigaszt és segélyt pazarolva ránk. Szívének nyugalmaiban, az évek súlya alatt, tudott ifjú értelmünkhez utat találni szavaival; vallásos ihlettsége még szenvedélyeinknél is gyöngédebb és lángolóbb igéket adott ajakára. Ez a

lelki atya, ki negyven év óta áldozta minden napját Isten és emberek szolgálatára e hegyeken, nem juttatja-e eszedbe Izrael égő áldozatait, melyek örökké füstölögtek a magaslatokon, az Úr színe előtt?

Azonban hiába kísérelt meg minden gyógyírt Atala kínjaira. A kimerültség, a bű, a mérég és a minden méregnél halálosabb szenvedély mind egyesültek, hogy elrabolják a vadon e bájos virágát. Este felé borzasztó jelek nyilatkoztak, általános merevültség terjedt el Atala testén, végtagjai hidegülni kezdtek.

— Érintsd meg ujjaimat — szólott hozzám — nem találod-e, hogy már fagyosak? — Nem tudtam mit felelni, hajam fölborzadt az ijedtségtől. Azután folytatá:

— Még tegnap is, szerelmesem! egyetlen érintésed reszketésbe hozott, és most nem is érzem már meg kezedet, alig hallom már hangodat; a barlangban levő tárgyak egymás után enyésznek el szemeim előtt. Nem madarak énekelnek-e ott? A nap már bizonyosan közel van lenyugtához, sugárai, oh Saktász! szépen fognak tündökölni a vadonban, sirhalmom fölött!

Észrevevén Atala, hogy szavai könnyárba borítnak bennünket, így szólott hozzánk:

— Bocsássatok meg, jó barátaim; nagyon gyöngé vagyok, de talán majd erősebbé leszek. Mégis meghalni ily ifjan, épen mikor szivem oly életteljes volt! Imádság főnöke! könyörülj raj-

tam, támogass engem! Hiszed-e, hogy anyám meg lesz elégedve velem és hogy Isten megbocsátja azt, mit elkövettem?

— Lányom! — felelé a jó szerzetes, könnybe lábadt szemeit reszkető csonka ujjaival törülgetve, — lányom! egész balsorsod tudatlanságodból származik; vad neveltetésed s a szükséges ismeretekben való járatlanságod veszít el; nem tudtad, hogy mint keresztyén nőnek nem lett vala szabad életedről rendelkezned. Vigasztalódjál, kedves leányom! Isten megbocsát neked szived együgyűségeért. Anyád és azon oktalan hittérítő, ki őt vezérelte, vétkeesebbek nálad; ők túlléptek hatalmuk körén, midőn azt a megfontolatlan fogadalmat csikarták ki tőled; de az Úr békéje legyen velök! Ti hárman rettentő példát adtok arra, hogy mily veszélyes a rajongás és vallási dolgokban a fölvilágosultság hiánya. Nyugodjál meg gyermekem! az, a ki a veséket és sziveket vizsgálja, szándékaid szerint ítél meg, melyek tiszták valának, nem pedig cselekedeted szerint, mely kárhozatos.

— A mi az életet illeti, ha elérkezett a pillanat, hogy az Úrban elaludjál: óh kedves gyermekem, mily keveset vesztesz, elhagyva ezt a világot! Daczára a magánosságnak, melyben éltél, megismerted a búbanatot; hát ha még a társadalom szenvedéseinek lettél volna tanuja; ha kikötve Európa partjain, a fájdalomnak szakadatlan kiáltása ütötte volna meg füleidet, mely

azon elvénült földről fölemelkedik! A kunyhó és a palota lakója egyaránt szenved, egyaránt sóhajtozik itt alant. Királynőket láttunk sírni, mint egyszerű asszonyokat; s csodálkoztunk a könnyek sokaságán, mely a királyok szemeiben elfér! Szerelmeden bánkódol-e? Leányom! egy álom eltűnését is sirathatnád annyira? Ismered az emberi szívet s meg tudnád vágyai ingatagságát számlálni? Hamarabb számíthatnád meg a habokat, melyeket a tenger viharkor hömpölyget. Atala! az önfeláldozás, a jótét nem örökkétartó kötelékek; egy napon talán a jóllakással együtt a csömör következett volna be; a mult számításba sem jött, s csak egy szegény és megutált szövetkezés hátrányai tűntek volna szemedbe. Kétségkívül a legszebb szerelem azon férfi és azon nő közt volt, kik a teremtő kezéből jöttek ki. Éden teremtetett számukra, ártatlanok és halhatatlanok valának. Tökélyesek valának testben, lélekben, egészen egymáshoz illettek; Éva Ádámnak, Ádám Évának vala teremtve. Ha mindamellett is nem tudtak megmaradni e boldog állapotban, melyik emberpár teheti azt ő utánok? Nem fogok szólani az elsőszülött emberek házasságairól, e kimondhatatlan szövetkezésekről, a mikor a nővér fivérének volt felesége s a szerelem és a testvéri érzemény egyesülve voltak ugyanazon szívből, s egyiknek tisztasága növelte a másik gyönyöreit.

És mégis mind e szövetkezések megzavartat-

tak; a féltékenység föllopózott a pázsitoltárra, melyen a kecskegödölyét áldozták; uralgott az Ábrahám sátora alatt, sőt még azon nyughelyeken is, hol a patriarchák annyi örömet élveztek, hogy anyáik halálát is elfeledték.

— Hitegetted volna-e te magadat azzal, gyermekem! hogy szerelmi viszonyodban ártatlanabb és boldogabb vagy, mint e szent családok, melyekből Jézus is leszármazott? Megkiméllek a háztartás gondjainak részletezésétől; nem említem a czivódásokat, kölcsönös szemrehányásokat, a nyugtalanságokat s mindazon titkos szenvedéseket, melyek a hitvesi ágypárnáján virrasztanak. A nő fájdalmai megújulnak, valahányszor anyává lesz s már előbb sirva megy férjhez. Mennyi fájdalom van egyetlen újonszülött elvesztésében, kinek az anya tejet adott és a ki kebelén hal meg! Siralommal volt tele a hegy; semmi sem birta Ráchelt megvigasztalni, mivel fiai nem voltak többé. Ezen, az emberi gyöngéd érzellemmel kapcsolatos keserv oly hatalmas, hogy én láttam hazámtól királyoktól kegyelt magas hölgyeket, kik elhagyták az udvart, zárdába temetkeztek el, töredelemnek vetve alá a lázongó testet, melynek gyönyörei nem egyebek fájdalomnál.

— De azt fogod talán mondani, hogy ez utóbbi példák nem illenek rád; hogy a te egész vágyad nem állott másban, mint egy homályos kunyhóban élned szived választottjával; hogy te

nem annyira a házasság élveit kerested, mint ama bohóságnak csábjaait, melyet az ifjúság szerelemnek nevez. Önámítás, csalkép, hiuság, beteges képzelődés álma! Én is, leányom! ismerem a szív zivatarait; ez a fej nem volt mindig kopasz, sem ez a kebel oly nyugodt, mint a milyennek ma már látszik! Hidd el az én tapasztalataimnak: ha az ember, hajlamaihoz állhatosan ragaszkodva, szakadatlan táplálni tudna egy szüntelen megújuló érzeményt, akkor az egyedüliség és a szerelem kétségen kívül Istenhez tennék őt hasonlóvá; mert ezek a nagy Valóságnak örök gyönyörei. De az ember lelke kifárad s egész teljességében soha sem kedveli sokáig ugyanazon tárgyat. Találkozik mindig egy és más pont, melynél két szív nem érülközik egymással; s e pontok idővel elégségesek arra, hogy az életet elviselhetlenné tegyék.

— Végre, kedves leányom! nagy tévedése az embereknek az, hogy a boldogság álmai közt megfelelkeznek a természetökhöz csatolt halálról; pedig meg kell halnunk. Korábban vagy később, lett légyen boldogságod bármily nagy, elváltozott volna ez a szép arcz oly szintelen alakká, milyenné a sír teszi Ádám gyermekeit; még Saktász szeme sem ismerne ki síri testvéreid közül. A szerelem nem terjeszti ki birodalmát a koporsó férgsein túl. Mit mondjak? (oh hiuságok hiusága!) mit beszéljek a földi barátság hatalmáról? Akarod tudni, kedves leányom, hogy med-

dig terjed az? Ha egy ember halála után néhány év multán visszajőne a sírból, alig hiszem, hogy örömmel látnák még azok is, kik emlékének sok könnyvel adózták. Oly könnyen szövődnek más kötelékek, oly könnyedén veszünk föl más szokásokat, annyi ingatagság van az emberi természetben, oly csekély fontosságú dolog a mi életünk még barátaink szívében is!

— Mondj hálát azért, kedves leányom! az isteni jósnak, ki oly jókor kiragad téged e nyomor völgyéből. A fehér köntös és a szüzek ragyogó koronája készül már számodra a felhők fölött; már hallok az angyalok királynéját, a ki magához szólít: Jöjj méltó szolgálóm, jövel galambom, jövel és ülj az ártatlanság trónjára, azon szüzek közé, kik szépségöket és ifjuságukat az emberiség szolgálatára, gyermekek növelésére s a bűnbánás műveire szentelték! Jövel, rejtélyes rózsaszál és pihenj meg Krisztus ölén. E korporsó, a menyasszonyi ág, melyet magadnak választál, nem fog csalódást szenvedni s égő vőlegényed ölelései soha el nem végződnek!

Mint a nap utolsó sugára lecsöndesíti a szeleket és békét áraszt szét az egeken: úgy csillapította le kedvesem keblének zajgását az aggastyán megnyugtató beszéde. Ezután csupán fájdalommal látszék foglalkozni s azzal, hogy elvesztése miatt érzett bánatomat vigasztalja. Majd azt mondá, hogy boldogan hal meg, ha megigérem, hogy fölszárazsztom könnyeimet; majd

meg anyámról beszélt és hazámról, s az által igyekezett jelen fájdalmamtól elvonni, hogy a régieket ébresztette föl. Türelem- és erényességre intett.

— Nem lélsz mindig boldogtalan, — mondá — ha ma megkísért is az ég, az csak azért történik, hogy mások bajai iránt fogékonynya tegyen. A szív olyan, oh Saktász! mint az a fajta fák, melyek gyógybalzsamukat csak akkor adják oda az emberek sebeire, ha a fejsze önmagukon is sebet ütött.

Így szólva, a hittérítő felé fordult, keresvén nála a vigaszt, melyet nekem ő maga nyújtott; így vigasztalva és vigasztalódva, osztogatta és vette az élet beszédét halotti ágyán.

A remete pedig megkétszerezte buzgalmát. Öreg tagjai újra éledtek a keresztyéni szeretet melegétől és szüntelenül gyógyszereket készítve, tüzet élesztve, a fekhelyet igazgatva, csodásan beszélt Istenről és az igazak boldogságáról. A vallás szövétnekét tartva kezében, úgy látszék, mintha világítva menne Atala előtt a siri úton, hogy megmutassa a másik élet csodás rejtelmeit. Az alacsony barlang el vala telve e keresztyéni kimulás nagyszerűségétől s az ég szellemei bizonyosan figyelemmel tekintettek alá e jelenetre, hol a vallás egymaga viaskodott a szerelem és az ifjuság és a halál ellen.

Ő győzött, ez isteni vallás; diadalát azon szentesült szomorúságon vettük észre, mely szi-

vünkre a szenvedély első kitörései multán le-
szállott.

Éjfél tájban ismét éledni látszott Atala, any-
nyira, hogy képes volt utánrebegni az imákat,
melyeket a szerzetes mondott ágya szélén. Kevés
idő múlva felém nyujtotta kezét s alig hallható
hangon mondá :

— Utalissi fia ! emlékszel-e azon első éjtsza-
kára, melyen engem az *utolsó szerelem szüzé-*
nek gondoltál ? Sajátságos jóslata sorsunknak !
Félbeszakasztá beszédét ; de aztán ismét foly-
tatá : — Ha rágondolok, hogy örökre elhagylak
téged, szívem oly erőfeszítést tesz újra éledni,
hogy csaknem tehetséget érzek magamban, hogy
a szerelem hatalmával halhatatlanná legyek. De
a te akaratom legyen meg, Istenem ! Atala elhall-
gatott néhány pillanatra ; azután újra megszólalt :

— Még csak az van hátra, hogy bocsánatot
kérjek tőled azon fájdalmakért, melyeket neked
okoztam. Sokat kínoztalak büszkeségem és sze-
szélyeim által. Saktász ! egy kis föld, melyet tes-
temre vetsz, egy egész világot helyez közéd és
közém, s megszabadít örökre az én balsorsom
terhétől.

— Én neked megbocsátani ! — válaszoltam
könnyben úszva — nem én vagyok-e az, ki min-
den szerencsétlenségedet okoztam ?

— Barátom ! — szólt, engem félbeszakasztva —
te nagyon boldoggá tettél engem ; ha még egyszer
újra kezdhetném az életet, azt a boldogságot, hogy

téged kietlen száműzetésben néhány pillanatra szerettelek, elébe tenném egy egész életnek, melyet hazámban nyugalmasan kellene eltöltenem.

Itt elhalt Atala hangja; a halál árnyai szétterültek szemei s ajkai körül; tévedező ujjai valamit igyekeztek megfogni; lassú hangon láthatatlan szellemekhez beszélt. Azután csakhamar a nyakán levő kis feszületet akarta leoldani, azonban erőlködése hasztalan volt; intett tehát nekem, hogy vegyem le én, s egyszersmind mondá:

— Midőn először beszéltél velem, e keresztet keblemen láttad csillogni a tűz fényénél; ez az egyetlen vagyona Atalának. Lopez, az én atyám és a tied is, küldötte ezt anyámnak néhány nappal születésem után. Vedd tőlem ezt örökség gyanánt, testvérem! tartsd meg balsorsom emlékéül. Menhelyet találsz a szerencsétlenek ez Istenénél életed bújja s bánatja közt. Szaktász! még egy utolsó kérésem van hozzád. Egyesülésünk rövid lett volna itt e földön; de van ez élet után egy tartósabb élet. Oh, mily szörnyű volna ott örökre elválasztva lennem tőled! Én csupán megelőzlek téged, oda menve ma, s várlak a mennyei országban. Ha szerettél engem, végy oktatást a keresztyén vallásban, mely egyesülésünket előkészítendi. Ezen vallás nagy csodát mivel szemeid előtt, mert képessé tesz engem elhagyni téged, a nélkül, hogy kétségbeesés kínjai közt halnék meg. De mégis, nem kívánok tőled. Sak-

tász! egyszerű ígéreten kívül egyebet; nagyon is jól tudom, hogy mit tesz az eskü, mintsem hogy arra akarnálak kérni. Egy ily fogadalom talán elzárna valamely nőtől, boldogabbtól, mint én valék... Oh anyám, bocsáss meg lányodnak! Oh szent Szűz! ne öntsd ki reám haragodat! Ismét visszaesem gyöngeségembe s eltérítem tőled gondolataimat, melyek pedig egyedül téged illetnek, oh én Istenem!

Fájdalomban roskadozva ígértem meg Atalának, hogy egykor a keresztyén hitre térendek. E látványra fölemelkedett a remete, átszellemült arczzal s karjait a barlang boltozata felé terjesztve mondá:

— Idején van, hogy Istent segítségül hívjuk!

Alig hangoztatá el e szavakat, midőn valami természetfölötti hatalom kényszerített térdre esnem és fejemet Atala ágyának lábához hajtanom. A pap fölnyitott egy rejtett szekrényt, melyben selyemfátyollal leleplezett arany-kehely volt elzárva. Leborul és áhitatosan imádkozik. A barlang egyszerre csak világossággal tetszék eltelni; angyalok éneke és mennyei hárfák zengése volt hallható a légben; és midőn a remete a szent edényt a sekrestyéből kivette, azt hittem, hogy Istent látom előjöni a hegy öléből.

A pap fölnyitá a kelyhet, két ujja közé hófehér ostyát vesz, s titokzatos szavakat hangoztatva, Atalához közeledik. A szent leány magánkivül feküdt, szemeit égre emelte. Minden fá-

dalma megszűntnek látszék, egész élete szája körül gyült össze, ajkai félig megnyitak s imá-dattal fogadák be a titokzatos kenyérben rejlő Istent. Azután egy kis gyapotsomót mártott a kegyes aggastyán szentelt olajba s megkeni azzal Atala homlokát; egy pillanatig figyelemmel tekint a haldokló leányt s hirtelen ez erőteljes szavakban kiáltott föl:

— Indulj, keresztyén lélek! menj és egyesülj teremtőddel!

Ekkor fölemelvén lecsüggedt fejemet s megpillantván az edényt, melyben a szentelt olaj volt, kérdém:

— Atyám! visszaadja az a gyógyszer Atalának az életet?

— Igen, fiam! — mondá az aggastyán keblemre dőlve — igen, az örök életet!

Atala kiszenvedett.

Az elbeszélés kezdete óta e helynél másodizben volt kénytelen Saktász beszédét félbeszakasztani. Könnyei megáradtak, hangjacsak tördelt szavakat rebegett. A világtalan törzsfőnök föltárta mellét s Atala feszületét vonta elő.

— Ime itt van — szólalt meg, — záloga anynyi viszontagságnak. Oh René, oh fiam! te látod azt, én nem. Mondd meg, hogy annyi év multán nem barnult-e meg ez arany? Nem látod-e rajta könnyeimnek nyomát? Nem tudnád-e rajta megismerni azt a helyet, hol ama szent nő megilleté ajkaival? S hogyan van az, hogy Saktász még

mindeddig nem lett keresztyénné? A világi eszély vagy hazafiúság miféle ledér okai tartották vissza őseinek tévhitében egész mostanáig? — kérdehetnéd. Nem, nem is akarok már tovább kése delmezni. A föld is fülembe kiáltja már: Mikor térsz már meg a sírba, mire várakozol még, hogy amaz isteni vallást fölvedd! . . . Oh föld! nem sokáig kell már rám várakoznod; mihelyt Istennek egy szolgája megifjítandotta ez bútól-bánattól megöszült főt, reménylem, hogy elköltözhetem, Atalával egyesülendő . . . De végezzük be, a mi még történetem elbeszéléséből hátra van.

A temetés.

— Nem is kísérlem ma meg, oh René! előt ted azt a csüggetegséget festeni, mely lelkemet akkor elfogá, midőn Atala utolsó sóhaját ki lehelte. Több melegség kellene ahhoz, mint a mennyi most már az én lelkemben megmaradt; szükséges volna, hogy szemeim újra meg tudjanak nyilni a nap előtt, számon kérendők tőle a könnyeket, melyeket világánál elsirtam. Igen, ez a hold, mely most fejünk fölött ragyog, előbb fárad el Kentucky vadonait elárasztani fényével; igen, ez a folyam, mely most csónakunkat viszi, előbb reked meg hullámfolyásában, mintsem az én könnyeim megszűnnének ömölni Ataláért! Két teljes napig érzéketlen voltam a remete sza-

vai iránt. E kitűnő férfiú, fájdalmaimat csillapítani akarván, nem a föld hiú vigaszaival élt, hanem elégnek tartá annyit mondani:

— Fiam! ez volt Isten akarata! s aztán karjaiba zárt. Soha sem hittem volna, hogy a keresztényi megnyugvás e néhány igéjében annyi vigasztalás fekszik, ha magamon nem tapasztalom.

Isten öreg szolgájának gyöngédsége, kenetessége s változhatlan béketűrése megtörték utoljára fájdalmam makacsságát. Szégyeltem, hogy őt búsítottam.

— Atyám! — szólék hozzá — ez már nagyon sok; egy fiatal ember szenvedélyei ne zavarják meg a te napjaid békéjét. Engedd elvinnem menyasszonyom földi maradványait, hadd temessem el a vadon valamely szögletében, s ha arra leszek kárhoztatva, hogy tovább éljek, igyekezni fogok méltóvá tenni magamat az örökkévaló menyegzőre, melylyel Atalám biztatott.

Bátorságom e nem remélt visszatértén örömtől reszkette kiáltott föl a jó atya:

— Oh Jézus Krisztus vére, isteni tanítóm vére, ebben a te munkádra ismerek! Te bizonynyal megmented ezt a fiatal embert! Istenem! végezd be művedet. Add vissza e felháborodott lélek békéjét s ne hagyj nála meg egyebet szerencsétlenségéből, csupán annak alázatos és üdvös emlékezetét!

Lopez leányának holttestét azonban nem engedte át nekem a jámbor férfiú; hanem aján-

lotta, hogy hívjam meg ujontérített hiveit, hogy egész keresztyéni pompával temethessük el, a mit meg én vonakodtam elfogadni.

— Atala balsorsa és erényei — mondám — ismeretlenek voltak az emberek előtt; sírja is, kezeink által titokban ásatva, hadd osztozzék ez ismeretlenség sorsában. Abban egyeztünk meg, hogy másnap virradatkor elindulunk, Atalát ama természetes hid ive alá, a *halál ligetének* bejárásához temetni el. Elhatároztuk azt is, hogy az éjet imádkozásban töltendjük e szent leány teste mellett.

Este felé átszállítottuk a drága tetemet a barlang egy nyilásához, mely északra szolgált. A remete begöngyölte az európai vászondarabba, melyet anyja szőtt vala; az volt egyedüli vagyona, mely hazájából rámaradt s régi idő óta saját temetkezésére tartogatta. Ott feküdt Atala hegyi érzőke-pázsiton; lábai, feje, vállai s keblének egy része leplezetlenül voltak. Fürtjei közt magnolia-rózsa hervadozott . . . ugyanaz, melyet én tettem volt szüzi ágyára, hogy termékenységet szíjon be róla. Ajkai, két nap óta leszakasztott rózsabimbóhoz hasonlók, epedni és mosolyogni látszának. Ragyogó fehérségű orczáin néhány kékes ér tűnt föl. Szép szemei csukva valának, szemérmes lábai egymáson keresztbe téve, alabástrom-kezeiben szive fölött egy ébenfafeszületet tartott; fogadalmi jelvénye nyakán csüngött. Úgy tetszett, mintha a méla bú angyala

és az ártatlanság, meg a sír kettős szendere bővölte volt el; soha sem láttam valami mennyeibbet! A ki nem tudja, hogy ez a fiatal lány előbb az élet világának örült, az alvó szüzesség szobrának hitte volna őt.

A szerzetes nem szűnt meg egész éjjel imádkozni. Én némán ültem Atalám ravatala fejénél. Hányszor hordoztam szunnyadozása alatt térdeimen ezt a kecses főt! Hányszor hajoltam fölé, hogy halljam és beszíjam lehelletét! Most semmi nesz nem szállt föl mozdulatlan kebléből s hiába vártam szépem ébredését!

A hold odakölcsonőzte halovány fáklyáját a szomorú virrasztáshoz. Fölkelt az éj közepén, mint fehér Vesta-szüz, ki sirni megy társnője koporsójához. Nemsokára közölte az erdővel a méla bűnnek azt a nagy titkát, melyet annyira szeret a vén fenyőknek és a tenger ódon partjainak elregélni. A lelki atya közönként a szentelt vízbe mártott egy virágos faágat; azután a nedves galyat megrázva, beillamozta az éjet az ég balzsamával. Olykor egy régi, Jób nevű költő verseit énekelte ószerű dallamon:

«Elenyésztem, mint a virág! megszáradtam, mint a mező füve.

Miért is ád Isten a nyomorultnak világosságot és életet a keseredett szivűeknek!»

Így énekelt az öreg. Mély és dallamos hangja hullámozva szállt a vadon csöndjébe. Isten és a sír nevét kiáltozta minden visszhang, minden

patak, minden berek. A virginiai galamb bűgása, a hegyi folyó zuhogása, az utazókat hívogató harang csöngése, mind belevegyült e gyászénekbe és úgy tetszett, mintha a *halál ligetében* az elhunytak távoli kardalát hallanám, mely a remete hangjára felelget.

Ezalatt arany-csik szegélyezte keletet. Karvályok kiáltoztak a sziklákon; a nyest bevonult ismét a szilfa odvába. Ez jelül szolgált Atala temetésére. Vállamra emeltem a holttestet; a remete, kezében ásóval, előttem ment. Elkezdtünk lefelé szállani szikláról-sziklára; az öregség és a halál egyaránt lassították lépteinket. Azon kutya láttára, mely fölhalált bennünket az erdőben és a mely most vigan szökelve más ösvényen járt előttünk, könnyekbe törtem ki. Atala hosszú fürtjei a reggeli szellőben lengedezve, olykor aranyfátyolként borultak le szemeim elé; olykor görnyedezve terhem sulya alatt, kénytelen voltam letenni a szirtek mohára; leültem mellé új erőt meríteni. Végre megérkeztünk a fájdalmas emlékü helyre; leszállottunk a hid boltíve alá. Oh fiam! látnod kellett volna azt, hogy miként térdel egy fiatal vadember és egy öreg remete egymással szemközt a vadonban, kezeikkel sirt ásva egy szegény leánynak, kinek teste ott közelben volt kiterítve egy patak kiszáradt medrében!

Midőn munkánk be lőn végezve, leszállítottuk szép virágomat agyagsírjába. Oh! másnemű ágyat reménylettem én egykor az ő számára ké-

szíteni! Azután egy kevés porhatag földet vettem kezembe s rémséges némaságban utoljára függesztettem szemeimet Atalám arczára. Majd elkezdtem a tizenhatsz év látta homlokot beborítani az örök szunnyadás göröngyeivel; egymásután tűnedeztek el menyasszonyom vonásai; kellemei elrejtöztek az örökkévalóság leple alá; keble kilátszott még egy ideig a fekete föld közül, mint fehér lilium a sötétlő agyagból.

— Lopez! — kiálték föl — nézd, hogyan temeti el fiad leányodat! — s azután egészen betakartam Atalát az örök szunnyadás göröngyeivel...

Visszatértünk a barlanghoz s én közöltem a hittérítővel szándékomat, hogy véglegesen nála akarok letelepülni. A szent férfiú, ki oly csudásan ismerte az emberi szívet, kitalálta gondolatomat és fájdalomom önző cselvetését. És azt válaszolta nyilatkozatomra:

— Saktász, Utalissi fia! míg Atala élt, én magam sürgettelek, hogy maradjatok nálam; de most megváltozott sorsod, te tartozol magaddal hazádnak. Hígy nekem fiam! a fájdalom nem örökké tartó, előbb vagy utóbb véget kell érnie, mert az emberi szív véges; ez a mi nagy nyomorúságunk: nem vagyunk képesek hosszú ideig még csak boldogtalanok sem lenni. Térj vissza a Mississippihez, menj megvigasztalni anyádat, ki azóta mindennap megsiratott és a kinek szüksége van ápolásodra. Oktattasd magad Atalád vallá-

sában, ha alkalmat találsz hozzá és tartsd emlékedben, a mit neki ígértél, hogy erényes és keresztyén léssz. Én itt örködni fogok az ő sírja fölött. Menj fiam! menj. Isten, nővéred szelleme s öreg barátod szive veled fognak lenni.

Ezek voltak a szikla lakójának szavai; tekintélye sokkal nagyobb, bölcsesége sokkal mélyesegesebb volt szememben, mintsem hogy ne engedelmeskedtem volna neki. Másnap elhagytam tiszteletreméltó gazdám; ő szívére ölelve engem, utolsó tanácsaival, utolsó könnyeivel ajándékozott meg. Elmentem a sírhoz; meg voltam lepelve, hogy egy kis keresztet láttam rajta, mely úgy emelkedett a halott fölött, mint az elsülyedt hajó árbocza kimagaslik a habokból. Rájöttem mindjárt, hogy a remete volt már ott éjjel, imádkozni a sír fölött; barátságának és kegyességének e jele ismét megindította könnyeim árját. Csaknem kísértetbe jöttem, hogy újra fölnyissam a sírgödröt és meglássam még egyszer hőn szerettemet; de mégis visszatartott bizonyos vallásos félelem. Leültem a még újon sírhanatokra. Egyik könyökömet térdemre támasztva, fejemet kezemre hajtva, bánatos merengésbe merültem el.

Oh René! ott gondolkoztam először komolyan napjaink hiábavalóságán — s terveink még nagyobb hiúságán. Oh gyermekem! ki nem gondolkozott már azokról? Olyan vagyok már, mint a vén szarvas, melyet a sok tél megöszített; éveim a varjú éveivel vetekednek; és mégis any-

nyi fejemre tódult napok daczára, oly hosszú élettapasztalás mellett, nem találtam embert, ki boldogságának álmaiban nem csalatkozott; szívet, mely valami titkos sebet ne hordozott volna. A látszólag legvidámabb szív is hasonlít az Alachua pusztaság természetes kútjaihoz: fölszine nyugodt és tisztának látszik, de ha a medence mélyére tekintesz, ott egy nagy krokodilt veszesz észre, mely a kút vizéből táplálkozik.

A fájdalom e helyén láttam a napnak felköltét, lenyugtát; másnap a gólya első kelepelésekor készültem elhagyni a szent sírt. Ugy indultam el tőle, mint határkötől, a honnan kezdve az erény pályájára akartam lépni. Háromszor szólítottam még elő Atala szellemét; háromszor felelt vissza a vadon nemtője a hidnak most már gyászos boltíve alól. Üdvözlétet intettem aztán kelet felé és épen megpillantottam távol a hegy ösvényein a remetét, ki bizonyosan valamely szerencsétlennek kunyhója felé igyekezett. Térdre hullva, karjaimmal ölelve a sírhalmot, fölkiáltottam:

— Pihenj békén ez idegen földben, te nagyon boldogtalan leány! Szerelmed, száműzetésed, halálod jutalmául mindenki elhagy, íme még Saktász is!

Könyekkel áztatva hantjait, elváltam Lopez leányától; elbujdostam azon helyről, nagyván a természet csudás emlékművének alján még főnégesebb emléket: az erény alacsony sírhalmát.

UTÓHANG.

Saktász, a natsez nemzetségbeli Utalissi fia beszélte el e történetet az európai Renének. Az apák áthagyományozták azt gyermekeikre s én, ama távoli földek utazója, elbeszéltem itt hiven, a mit abból az indiánok velem közöltek. A vadászó nép és a földművelő nép rajzát láttam én ez elbeszélésben; aztán a vallást az emberek első törvényhozójaképen; a tudatlanság s vallási rajongás veszélyeit, ellentétben a világossággal, a keresztyéni szeretettel és az evangéliom valódi szellemével; végre a keresztyénség diadalát a leghevesebb szenvedély- és a legrémítőbb félelem fölött: a szerelem és a halál fölött.

Midőn egy sziminól indián beszélte el nekem e történetet, igen tanulságosnak és tökéletes szépségűnek találtam azt; mert a vadon pazar virágyát, a kunyhói élet kellemeit, a fájdalom ecsetelésének egyszerűségét úgy tudta előnteni rajta, a mint én bizonyára nem dicsekedhetném, hogy mindazt vissza tudtam volna adni. Egy körülmény azonban még titok maradt előttem. Kérdeztem, hogy mi lett Aubry atyából? és senki sem tudta megmondani. Nem is tudtam volna soha meg, ha a gondviselés, mely mindent vezérel, föl nem fedezte volna előttem ezt is. A dolog következőleg történt.

Összejártam a Mississippi partjait, melyek egykor déli határát képezték Uj-Francziaországnak s kíváncsi voltam meglátni északon e birodalom második csudáját, a Niagara zuhatagot. Közelébe érkeztem már e vizomlásnak az agon-nonsionik* régi országába, midőn egy reggel, rónaságon menve keresztül, szemembe tűnt egy nő, a mint egy fa alatt ülve, térdein holt gyermeket tartott. Csöndesen közeledtem a fiatal anyához s ezen szavakat hallám, hogy mondá:

— Ha köztünk maradtál volna, kedves gyermekem! mily kecsesen feszítette volna kezed az ijat! Karod megfékezte volna a dühöngő medvét, s a hegy ormán futtában fogtad volna el az őzet. Fehér hermelinje a sziklának! miért mégysz el ily fiatalon a lelkek országába? Hogyan fogsz ott élni? Atyád nincs ott, hogy téged vadászzsákmányából tápláljon. Fázni fogsz s egy szellem sem takargat be vadbőrökkel. Oh! nekem is sietnem kell már utánad menni oda, hogy danákat énekeljek és emlőimet nyujtsam neked.

És az ifjú anya reszkető hangon dalolt; gyermekét térdein hintázta, anyai tejjel nedvesítette ajakát s pazarolta a halálra mindazon kedveskedést, melyet csak az életnek szoktunk szentelni.

Ez a nő, fiának holttestét indián szokás szerint egy fa ágára téve akarta kiszáritani, hogy azután

* Irokéz indiánok.

atyáinak sírjába szállítsa el. Levetköztette tehát a csecsemőt s néhány pillanatig annak szájára lehelve mondá:

— Fiam lelke, kedves kis lélek! atyád egykor egy csókkal teremtetted téged ajkamon; oh, az én csókjaim nem birnak második születést adni neked!

Azután leleplezte keblét s oda ölelte a fagyos tetemet, mely az anyai szív tüzétől újra éledt volna, ha Isten vissza nem tartja magánál a lehetet, mely az életet adja.

Fölkelt s szemeivel kutatott egy fát, melynek ágaira feltehesse gyermekét. Piros virágú, ápiosz-füzérrel diszített jávorfát választott ki, mely édes illatot árasztott el. Egyik kezével lehajtotta annak alsó ágait, másikkal ráhelyezte a holttestet; azután kibocsátván a galyat kezéből, visszalendült az eredeti állásába s magával vitte az illatos lomb közé rejtett ártatlanság hulláját.

Oh, mily megindító ez az indián szokás! Láttalak titeket elkietlenült mezőiteken Crassus és Caesar pompás emlékei! s többre becsülöm nálatok a vadaknak e légi sírját, ezen virág és zöld lombozatból épült siremlékeket, melyeket a méh körülrajong, melyeket a lágy szellő ringat, melyeken fészket rak a csalogány s kesergő dallamát hallatja róla. Ha a fiatal leány teteme az, melyet szeretőjének keze a halál fájára felfüggesztett; ha szeretett gyermek földi maradványai azok, melyeket az édes anya a kis madarak szál-

lásán helyezett el: akkor e szokás bájos volta még kétszeresen feltűnik. Közelegtem a nőhöz, ki a jávor alatt sóhajtozott, fejére tettem kezemet s háromszor kiáltottam föl fájdalomosan. Azután, a nélkül, hogy hozzá szólnék, elővettem egy galyat s mint ő, hajtottam a rovarokat, melyek a gyermek holttestét körülzsibongották. Óvakodtam azonban egy szomszédos ágon ülő galambot fölrebenteni. Az indián nő mondá ehhez irányozva szavait:

— Kis galamb, ha nem vagy fiam kiröpült lelke, akkor bizonyosan anya vagy, ki fészke elkészítéséhez valót keres. Végy ebből a hajból, melyet én már ugysem mosok többé: végy ebből s készíts ágyat belőle kicsinyeidnek s tartsa meg őket a Nagy Szellem számodra!

Azalatt örömében sirva fakadt a fiatal anya, midőn nekem idegennek figyelmességemet észrevette. Míg így foglalkozánk, egy fiatal ember közeledett felénk és mondá: — Celuta leánya! vedd le gyermekünket, nem időzünk itt hosszabban s hajnal hasadtakor tovább indulunk. Akkor megszólaltam én is: — Testvér! kék eget, sok őzet, hódbőr-köpenyt és reményt kívánok neked. Nem e pusztára való vagy te? — Nem, válaszolt az ifjú férfi, mi honvesztettek vagyunk s keresünk más hazát. — Ezt mondva, mellére csüggesztette fejét a harczos s íjának végével a virágok fejeit csapkodá. Láttam, hogy szomorú háttére van ennek a történetnek s hallgattam.

A nő levette fiát a fa ágáról s átadta férjének, hogy vigye. Azután kérdém: — Megengeditek-e, hogy ez éjjel tüzeteknél melegedjem? — Nincs nekünk kunyhónk, válaszolt a harczos, ha velünk akarsz jöni, mi a zuhatag szélén ütünk tanyát. — Nagyon jól van! — viszonzám s együtt keltünk útra.

Nem sokára megérkeztünk a zuhatag szélére, mely borzasztó bömböléssel adott hírt magáról. A Niagara folyó képezi azt, a mint az Erie tóból kijön és az Ontarió tóba ömlik; függélyes magassága száznegyvennégy lábat tesz. Az Erie tótól kezdve egészen az esésig meredek lejtőn fut le a folyó s a zuhanás pillanatában kevésbbé mondható folyónak, mint inkább tengernek, melynek áradata egy mélység tátongó szája felé tolong. A zuhatag két ágra szakad s patkó-alakú kanyarodást tesz. A két vizomlás közé egy kimosott aljú sziget nyúlik be, mely a rajta levő fákkal mintegy függ a hullámok zavart zürje fölött. A folyó tömege, mely délre zuhan alá, roppant hengerré gömbölyül össze, azután hőszőnyegképen bontakozik szét s mindenféle színben csillog a napon; az, mely keletre esik le, rémletes sötétségbe hömpölyög alá; az özönvíz egyik oszlopának lehetne nevezni. Ezer szivárvány görbül és keresztezi egymást az örvény fölött. A víz, megütkezve a rázkódó szirten, tajtékzó sugárookban fecscsen vissza, melyek az erdők magasságaig emelkednek, mint valamely roppant égés füstje.

Fenyvek, vad diófák, kísérteties alakú sziklák diszítik a jelenetet. Légáramlástól megragadott sasok kóvályogva szállanak le az örvény sodrába; a falánk borz fölakasztja magát hajlékony farkánál fogva valamely lecsüggő ág végére, hogy az örvényből a jávorgim és medve szétzuzott hulláit kihalászhasssa.

Mialatt én borzalommal vegyes gyönyörrel szemléltem e látványt, az indián nő és férje ott hagytak. Kerestem őket, fölfelé menvén a zuhatagtól a folyó mellett s rájuk találtam egy oly vidéken, mely gyászukkal egészen összhangzó vala. Ott voltak ledőlve a fűre, társaságukban néhány öreg ember s mellettök állatbőrökbe göngyölt emberi csontok valának. Csudálkozva mindazon dolgokon, melyeket néhány óra óta láttam, leültem a fiatal asszony mellé s kértem tőle: — Mit jelent mindez, kedves hugom? — Mire ő válaszolt: — Testvér! ez itt a hazai föld, ezek itt őseink hamvai, melyek a számkivetésbe kísérnek bennünket. — És, válaszolék én, hogyan jutottatok ily szomorú sorsra? Celuta leánya ezt felelé: — Mi vagyunk a natsez-törzs utolsó maradványai. Azon mészárlás után, melyet a francziák nemzetünkön elkövettek, véreik halálát megboszulandók, azok, kik közölünk a győzők kezéből megmenekültek, a szomszéd csikassza-törzsnél találtak menhelyet. Ott elég sok ideig maradtunk nyugodtan; de hét hóval ezelőtt a virginiai fehérek elfoglalták földeinket, mond-

ván, hogy nekik azt egy európai király adta. Fölsóhajtottunk az égre s aztán fölszedtük apáink csontjait s a sivatagon keresztül vettük útunkat. Útközben lebetegedtem; és mivel a bánat miatt tejem rossz volt, gyermekem meghalt tőle. — Ezeket mondván, megtörülte szemeit a fiatal anya fürtjeivel; én is sirtam.

Csakhamar újra megszólítám: — Húgom! imádjuk a Nagy Szellemet, minden az ő rendelkezéséből történik. Mindnyájan utazók vagyunk, apáink is szintazok voltak, mint mi; de van egy hely, hol majd megpihenünk. Ha nem félnék, hogy nyelvem oly könnyen pergőnek fogod találni, mint a fehér emberé lenni szokott, megkérdeném tőled, hogy nem hallottad-e Saktásznak, a natsez-törzsbelinek valaha hírét? — Ezen szavakra egy pillantást vetett rám az indián nő és kérdé: — Ki beszélt neked Saktászról? — Én válaszolám: — A bölcsesség szelleme. — Az indián nő folytatá: — Elmondom, a mit tudok, mert te elűzted a legyeket fiam testéről és mert szép szavakat mondtál a Nagy Szellemről. — Én az európai René leányának vagyok leánya; Renét Saktász fiává fogadta. Saktász, ki fölvette a keresztséget és René, az én szerencsétlen nagyatyám, ama mézszárlásban veszték el. — Az ember mindig csak egyik fájdalomból a másikba jut, — mondtam én, fejemet lecsüggesztve. — Talán Aubry atyáról is tudnál valami tudósítást mondani? — Ő sem volt szerencsésebb Saktász-

nál, — mondá az indián nő. A cherokézek, a francziák ellenségei, berontottak a térítő telepre; a harang hangja kalauzolta őket oda, mely mindig szólott az utasok hívogatására. Aubry atya meg tudott volna menekülni, de gyermekeit elhagyni nem akarta s mellettök maradt, hogy példájával bátorítsa őket a halálban. Nagy kínzások közt égették meg, nem tudtak tőle kicsikarni egy jajkiáltást sem, mely szégyent hozott volna istenére, gyalázatot hazájára. Kínhalála között sem szünt meg hóhéraiért imádkozni s részt venni az áldozatok sorsában. Hogy a gyöngeségnek valamely jelét csikarhassák ki a cherokézek tőle, hozzá vezettek egy keresztyén indiánt, kit borzasztólag megcsonkítottak. De mennyire bámultak el, midőn látták, hogy a fiatal ember térdre hull és csókolja az öreg remete sebeit, ki neki mondá: — Gyermekek! angyaloknak és embereknek tétettünk ki látványúl. — A dühöngő indiánok erre izzó vasat merítettek torkába, hogy tovább ne beszélhessen. Akkor aztán, nem tudván többé vigasztalni az embereket, kilehelte lelkét.

— Azt mondják, hogy a cherokézek, bármennyire megszokták is a vadak állhatatos türesét látni, mégis megvallották, hogy Aubry atyának alázatos bátorságában volt valami, a mit ők még addig nem ismertek, a mi minden földi bátorságot felülmult. Többen közölük, megrendülve az ily halál látása által, keresztyénekké lettek.

— Nehány évvel azután, midőn Saktász a fehérek földéről visszatért és az imádság főnökének szerencsétlen végét megtudta, elment oda, hogy az öreg remete és Atala hamvait összeszedje. Megérkezett azon vidékre, hol a térítőtelep feküdt, de alig tudott ráismerni arra. A tó kiöntött és a róna mocsárrá változott vala; a természetes hid leszakadván, romjai alá temette Atala sírját és a halál ligetét. Sokáig bolyongott Saktász ezen helyeken; meglátogatta a remete barlangját és telve találta azt szeder- és málnabokorral s benne egy szarvas-tehén szoptatta borját. Leült a köre, melyen egykor halottja mellett virasztott s hol most csak a vándormadár szárnyából kihullt néhány tollat vett észre. Mialatt itt sírt, a hittérítő szelidített kigyója csúszott elő egy szomszédos bokorból s összekanyarodott lábai előtt. Saktász fölvette s keblén melengeté meg ezen hű barátot, ki egyedül maradt meg a romok között. Többször beszélte Utalissi fia, hogy az éj beálltával úgy rémlett előtte, mintha Atala és Aubry atya árnyait látná a szürkület ködéből kiemelkedni. E látományok vallásos borzadálylyal és szomorú örömmel töltötték el lelkét.

Miután hasztalanul kereste nővérének és a remetének sírját, már elhagyni készült e helyeket, midőn a barlang szarvasünője szökelve el kezdett előtte futni, és a hittérítői telep keresztje előtt állt meg. Ez a kereszt most félig vízzel volt

körítve; fáját megrágta a moh s a pusztá pelikánja szeretett szuette ágaira leszállani. Saktász azt következtette, hogy a hálás szarvas bizonyosan egykori gazdájának sírjához kalauzolta őt. Ásni kezdett be azon darab szirt alá, mely hajdan oltárul szolgált s ott ráakadt egy férfi és egy nő hamvaira. Nem kételkedett most már, hogy a lelki atya és a szűz csontjai azok, melyeket talán angyalok temettek e helyre; begöngyölte azokat medvebőrbe, visszajött hazájába, hozván a drága maradványokat, melyek a halál tegzeként zörögtek vállain. Éjenként azokra hajtá le fejét s szerelemről és erényről álmodozott. Oh idegen! most itt láthatod azon hamvakat, maga Saktásznak poraival egyben.

A mint az indián nő bevégezte szavait, én fölkeltem, oda járultam a szentesült hamvakhoz s némán borultam le előttük. Azután gyorsan siettem el onnan s fölkiálték: — Így mulik el minden a földön, a mi jó, erényes és érzelemben gazdag volt! Ember! te csupán gyorsan tűnő árnykép, kínos álom vagy. Csak szerencsétlenség által jöttél létre, csak lelked szomorában, gondolatod örökös búskomorságában vagy valami!

Ez eszmék foglalkodtattak egész éjjel. Másnap viradatkor elhagytak vendégszerető társaim. A fiatal harczosok nyiták meg a menetet, s a nők zárták be; amazok a szent ereklyékkel voltak megrakodva, emezek kisdedeiket vitték; az aggok lassan lépdeltek középen őseik és ivadékaik közt,

az emlékezet és remény közt, az elvesztett haza és az új hon közt. Oh, mennyi könny ömlik el, midőn az ember szülőföldét ekként hagyja oda, midőn a száműzetés halmának tetejéről utolsó pillantást vet a födéltre, mely alatt felnövekedett, a kunyhó folyójára, mely a haza pusztult mezőin át szomorún folytatja futását!

Boldogtalan indiánok, kiket az új világ pusztáin láttalak bolyongani őseitek hamvaival, ti kik nyomortok daczára vendégszeretettel voltatok irántam! nem tudnám azt ma meghálálni nektek; mert én is bolyongok, mint ti, az emberek kényére hagyatva; és mint ti, nem vagyok oly szerencsés száműzetésemben: én nem hoztam el magammal atyáim csontjait.*

* Chateaubriand, mint a francia nemesség tagja, a nagy forradalom kitörése után kénytelen volt hazájából elmenekülni; Észak-Amerikába ment s ott maradt 1792-ig. Erre van célzás az utolsó sorokban.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent és
kapható:

OLCSÓ KÖNYVTÁR.

1. Csokonay Vitéz Mih. Dorottya.	20 kr.
2. Bret Harte kaliforniai beszélyei. <i>Belényesi Gábor.</i>	40 kr.
3. Kölcsey Ferencz elbeszélései.	20 kr.
4. Macaulay T. B. Machiavelli. Angolból ford. <i>B. P.</i>	20 kr.
5. Kerényi Frigyes összes költeményei. 1840—1851.	60 kr.
6. Sandeau Gyula. A montsabreyi kastély. Beszély.	20 kr.
7. Kármán József. Fanni hagyományai. Beszély	20 kr.
8. Sollohub gróf. Előkelő világ. Orosz beszély	30 kr.
9. Szigligeti Ede. Liliomfi. Eredeti vigjáték.	20 kr.
10. Dickens Károly. Karácsoni ének.	30 kr.
11. Gogol Miklós. Beszélyek az orosz életből.	20 kr.
12. Chateaubriand. Atala. Francziából ford. <i>Csiky K.</i>	20 kr.
13. Tennyson Alfréd. Király-idyllek.	20 kr.
14. Macaulay T. B. Lord Bacon. Angolból ford. <i>B. P.</i>	40 kr.
15. Kemény Zsigmond. Szerelem és hiúság. Beszély	30 kr.
16. Hugó Victor. Hernani. Ford. <i>Szász Károly.</i>	30 kr.
17. Kölcsey Ferencz. Szónoki művei.	60 kr.
18. Jósika M. Egy igazember. Beszély.	20 kr.
19. Conscience H. A szegény nemes. Beszély.	40 kr.
20. Pope S. A műbirálatról. Ford. <i>Lukács Móricz.</i>	20 kr.
21. Pálffy Albert. Egy kastély az erdőben.	20 kr.
22. Boissier Gaston. Virgil.	30 kr.
23. Sollohub gróf. A gyógyszerészné.	20 kr.
24. Macaulay T. B., Milton.	20 kr.
25. Goethe. Iphigenia Taurisban. Ford. <i>Kis János.</i>	30 kr.
26. Beaumarchais. Figaro házassága, Ford. <i>Paulay</i>	50 kr.
27. Gyulai Pál. A vén színész. Beszély.	20 kr.
28. Stifter Adalbert. Brigitta. Beszély. Németből.	20 kr.
29. Gauthier Th. A lélekcsere. Ford. <i>Szekula G.</i>	30 kr.
30. Macaulay T. B., Byron. Angolból ford. <i>P. P.</i>	20 kr.
31. Douglas Jerrold. Zsákfőúr. Ford. <i>Belényesi G.</i>	30 kr.
32. Enaud A. Ferizade dala. Francziából <i>Huszár Imre</i>	20 kr.
33. Czuczor népies költeményei	30 kr.
34. Prescott H. E. Schäffer Magdalena. F. <i>Csukássy F.</i>	40 kr.
35. Sayous E. A Mongolok betörése Magyarországra	20 kr.

A Franklin-Társulat magyar irod. intézet kiadásában
Budapesten (egyetem-utca 4. sz.) megjelent és kapható:

TÖRTÉNELMI KÖNYVTÁR.

A magyar nép és ifjuságnak ajánlva.

Ára egy-egy füzetnek 40 kr.

1. Hunyadi Mátyás király története, Jósika Miklós után.
2. Washington élete. Élet- és jellemrajz. Irta Dr. Lázár.
3. Mohammed élete. Irta Áldor Imre.
4. A nagy Napoleon császár története. Irta Áldor Imre
5. Nagy Sándor és kora. Irta Áldor Imre.
6. Nero s az első keresztyén-üldözés. Irta Vértesi A.
7. XII. Károly svéd király története. Irta Áldor Imre.
8. Nagy Péter, a minden oroszok czárja. Irta Áldor Imre.
9. Nagy Frigyes élete. Irta Áldor Imre.
10. Karthago, vagy egy világváros története. Irta Áldor
11. Hősök és hódítók, vagy Mohammed utódai. Irta Áldor.
12. Mediesi Lőrincz. Irta Áldor Imre.
13. József császár vagy egy emberbarát a trónon. Irta Áldor.
14. Hunyady János és kora. Irta Áldor Imre.
15. Attila hun király története. Irta Áldor Imre.
16. Két Rákóczyné. Irta Áldor Imre.
17. Korona és vérpad, v. Stuart Mária tört. Irta Áldor I.
18. Árpád és a magyarok letelepedése. Irta Dr. Toldy L.
19. Magyar nemzeti vértanúk. Irta Áldor Imre.
20. Bismark, élet- és jellemrajz. Irta Csukássy József.
21. Columbus Kristóf. Irta Áldor Imre.
22. Nagy Károly, római császár története. Irta Áldor I.
23. Hun utódok vagy az avar birod. tört. Irta Áldor I.
24. Sz. László király élete. Irta Dr. Toldy László.
25. Széchenyi István gróf. Irta Áldor Imre.
26. Julius Caesar története. Irta Vértesi Arnold.
27. V. Károly császár vagy trónról a kolostorba. I. Áldor.
28. XIV. Lajos vagy Franciaország aranykora. I. Áldor.
29. Cromwell Oliver és az angol forradalom. I. Nagy I.

A Franklin-Társulat kiadásában megjelent és kapható:

Jókai Mór munkái.

Népszerű kiadás. — Egy-egy füzet 40 kr.

1. A varchoniták.
2. Fortunatus Imre. — Shirin.
3. Kalóz-király.
4. Sonkoly Gergely. — A drága kövek. — Marce Zára.
- 5—9. Törökvilág Magyarországon. 5 füzet.
10. A bűntárs. — Nepean sziget.
- 11—12. A kétszarvu ember. — Az egyiptusi rózsa. 2 füzet.
13. Koronát szerelemért — A Hargita. — A kalmár és családja.
14. Petki Farkas leányai. — Háromszéki leányok. — A két százsz.
15. Regék.
16. Carinus. — A nagy-enyedi két füzfa.
17. A serföző. — A nyomorék naplója. — Fekete világ.
- 18—20. Erdély aranykora. 3 füzet.
- 21—23. Csataképek 1848—1849-ből. 3 füzet.
24. Bujdosó naplója. — Kurbán bég. — Megölt ország.
- 25—26. A fehér rózsa. — Humorisztikus papirszeletek. 2 füzet.
27. Magyarhon szépségei.
- 28—29. Szomorú napok. 2 füzet.
- 30—31. A janicsárok végnapjai. 2 füzet.
- 32—37. Kárpáthy Zoltán. 6 füzet.
- 38—43. Egy magyar nábob. 6 füzet.
- 44—47. Új földesúr. 4 füzet.
- 48—53. Szegény gazdagok. 6 füzet.
- 54—55. A magyar előidőből. 2 füzet.
- 56—59. Hétköznapiak. 4 füzet.
- 60—63. A régi jó táblabírák. 4 füzet.
- 64—65. Délvirágok. 2 füzet.
- 66—67. Milyenek a nők? 2 füzet.
- 68—71. Véreskönyv. 4 füzet.
- 72—73. A magyar nép élce szép hegedűszóban. 2 füzet.
- 74—76. Árnyképek. 3 füzet.
- 77—82. A köszívü ember fiai. 6 füzet.
83. Milyenek a férfiak?
- 84—89. Politikai divatok. 6 füzet.
- 90—93. Mire megvénülünk. 4 füzet.
94. Oceania. Egy elsüllyedt világrész története.
- 95—97. Az elátkozott család. 3 füzet.
- 98—99. Felfordult világ. 2 füzet.
100. Elbeszélések.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár